

KULTURA I EKONOMSKI RAZVOJ

Primeri opština Bački Petrovac i Kovačica

Goran Bašić

KULTURA I EKONOMSKI RAZVOJ

Primeri opština Bački Petrovac i Kovačica

Beograd, 2015.

Izdaju
Centar za istraživanje etniciteta
Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine

Autor
dr Goran Bašić

Recenzentkinje
mr Milina Sklabinski
dr Mladena Prelić

Dizajn korica
Žarko Lazarević

Štampa
Štamparija JOKSIMOVIĆ

ISBN 978-86-84481-10-0

Tiraž
100

Sadržaj

Stanovništvo i poreklo Slovaka u Vojvodini	9
Slovaci u Bačkom Petrovcu i u Kovačici	17
Uslovi za očuvanje i razvoj kulture Slovaka u opštinama Bački Petrovac i Kovačica	27
Kulturna politika u multikulturalnom društvu	50
Kovačica i Bački Petrovac i „nove“ kulturne politike	65
Literatura	70

Stanovništvo i poreklo Slovaka u Vojvodini

Slovaci su u Vojvodinu dolazili da bi verski i nacionalno slobodnije, a društveno i ekonomski bogatije živeli nego u staroj domovini i ta logika slobode, usremljena ka boljem životu, obeležila je trajno njihov mentalitet spremnošću i na odricanja, i makar i privremena trpljenja nepravdi, samo da se njihova vera u hrišćanske vrline, kojom su bili duboko prožeti, ničim ne okrnji¹.

Akademik Jan Kmeć

Na naučnom skupu o migracijama u Srbiji² iz decembra 2014. godine organizovao Etnografski institut SANU saopšteno je, između ostalog, da posledice iseljavanja iz Srbije demografski najviše pogađaju manjinske etničke zajednice, te da će većina njih, čije ljudstvo broji između deset i dvadeset hiljada, iščeznuti u narednim decenijama³.

¹ Jan Kmeć, *Vlastita logika slobode slovačke nacionalne manjine u Vojvodini*, u Miloš Macura, Vojislav Stanovčić, ur., „Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji”, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1996, str. 667.

² „Naučno istraživanje migracija u Srbiji: problemi i inicijative”, Etnografski institut SANU, 8. decembar 2014.

³ Posledice „tihe” asimilacije najsnažnije pogađaju malobrojne etničke grupe: Aškalije (997), Cincare (243), Grke (725) Egipćane (1.834), Jevreje (787), Poljake (741), Turke (647), Šokce (607), Čehe, (1.824), Šopove (142), Torlake (12)... Izvor: Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011 u*

Demografski pokazatelji potvrđuju ovu zloslutnu, ali upozoravajuću činjenicu. Između dva popisa stanovništva (2002–2011) broj pripadnika mađarske nacionalne manjine smanjen je za 13, 4%, odnosno za 39.000 ljudi – sa dvesta devedeset tri hiljade tri stotine na dvesta pedeset tri hiljade i devet stotina stanovnika⁴. U istom periodu demografski gubici Hrvata u Srbiji iznose 18%, odnosno preko dvanaest hiljada stanovnika⁵, Crnogoraca gotovo 50%, odnosno oko trideset hiljada⁶. Za deset godina rusinska zajednica se smanjila za 1.639 pripadnika, njihov broj je sa petnaest hiljada devetsto pet opao na četrnaest hiljada dvesta četrdeset šest. Broj pripadnika ukrajinske nacionalne manjine manji je za 450 ljudi (sa pet hiljada trista pedeset četiri na četiri hiljade devetsto tri), a Bunjevaca za 3.306 lica, (sa dvadeset hiljada dvanaest građana popisanih 2002. godine na šesnaest hiljada sedamsto šest popisanih 2011. godine)⁷.

Međutim, najteže demografske posledice pretrpeli su Jugosloveni, građani Srbije koji svoj nacionalni identitet definišu u odnosu na državu i nacionalnu privrženost koje su dekonstruisane poslednjih decenija prošlog i prve decenije ovog veka. Između poslednjih popisa stanovništva, njihov broj je za više od tri puta manji – sa osamdeset hiljada sedamsto opao je na dvadeset tri hiljade trista lica, a ukoliko se ima u vidu to da ih je u Srbiji 1991. godine bilo preko trista dvadeset

RS, Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, Etničke zajednice sa manje od 2000 pripadnika i dvojako izjašnjeni, Beograd, 2012.

⁴ Demografska obeležja Mađara u Srbiji su ubrzano starenje (prosečna starost stanovništva je 45 godina), negativan priraštaj i ubrzano iseljavanje.

⁵ Hrvatsko stanovništvo u Srbiji, nakon migracija pripadnika srednje starosne grupe izraženih tokom sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, uglavnom čine stariji – prosečna starosna dob je 51 godina, a migraciona kretanja ukazuju na trend iseljavanja.

⁶ Na smanjenje broja crnogorskog stanovništva u Srbiji, sa šezdeset devet hiljada na trideset osam hiljada i pet stotina pripadnika, uticaj su pre svega imali nedemografski faktori, odnosno političke prilike nastale nakon raspada Državne zajednice Srbije i Crne Gore.

⁷ Porast broja stanovnika je uočen kod Roma čiji indeksni rast iznosi 136,4 što znači da je u odnosu na prethodni Popis, Roma više za jednu trećinu stanovništva. Građana pripadnika romske nacionalne manjine je 2001. godine popisano sto osam hiljada, a 2012. godine sto četrdeset sedam hiljada šesto četiri. Pored Roma porast broja stanovnika beleže i Bošnjaci, čija je prosečna starost u Srbiji 33,5 godina što ih čini izuzetno mladom i vitalnom populacijom. Njihov porast u apsolutnim brojevima iznosi 28.000, odnosno sa sto devedeset pet, koliko ih je popisano 2002. Godine, na dvesta dvadeset tri građana bošnjačke nacionalnosti popisanih deceniju kasnije.

hiljada⁸ onda je jasno da je većina ovih ljudi skrivena u etnicitetima naroda pored kojih su živeli⁹.

Sa opadanjem broja stanovnika suočavaju se i Bugari i Vlasi. Broj Bugara koji koncentrisano nastanjuju opštine Bosilegrad i Dimitrovgrad, a u značajnijem broju žive i u opštinama Surdulica i Babušnica, smanjen je za 2.000, sa dvadeset hiljada petsto na osamnaest hiljada i petsto građana. Vlaha je, nakon „buđenja etniciteta“ 2002. godine kada ih je bilo popisano četrdeset hiljada sto, sada trideset pet hiljada trista.

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u Srbiji je živelo pedeset dve hiljade sedamsto pedeset građana slovačke nacionalnosti. U odnosu na prethodni Popis (2002) njihov broj je opao za 10,6%, odnosno za 6.271 ljudi. Statistički opisano broj Slovaka u ukupnom stanovništvu Srbije opao je sa 0,787% na 0,734%.

Ukoliko se ovi podaci uporede sa podacima o broju Slovaka u Srbiji utvrđenim na prethodnih šest popisa stanovništva, lako je uočiti da je u odnosu na 1948. godinu on smanjen za 20.390 lica.

Tabela 1.

Broj Slovaka u Srbiji prema popisima stanovništva 1948.–2011.

1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
73.140	75.027	77.837	76.733	73.207	66.798	59.021	52.750
1,1%	1,1%	1%	0,9%	0,8%	0,7%	0,8%	0,7%

Izvor: Centar za istraživanje etniciteta prema podacima RZS

Najveći broj Slovaka, njih pedeset hiljada trista dvadeset jedan (95,4%), živi u Vojvodini. U Beogradu ih je dve hiljade sto četiri, a u

⁸ webrzs.stat.gov.rs

⁹ Jugoslovenstvo je nakon raspada Jugoslavije postalo nepoželjno u državama nastalim na njenim međama. Vlasti, ni u jednoj „post jugoslovenskoj” državi nisu bile naklonjene Jugoslovenima i ideji „jugoslovenstva”. Među brojnim argumentima, kojima je osporavan identitet Jugoslovena, treba izdvojiti mišljenje dr Svetozara Čiplića, docenta Pravnog fakulteta u Novom Sadu, koji je 12. marta 2010. godine, u vreme dok je bio na funkciji ministra u Vladi RS zaduženog za ljudska i manjinska prava na konferenciji za štampu saopštio da „Jugosloveni ne mogu imati status nacionalne manjine niti svoj savet, jer im nedostaju jezik, pismo i književnost” (videti: <http://pescanik.net/jugosloveni-između-asimilacije-i-otpora/>).

centralnoj Srbiji trista dvadeset pet. Između dva popisa njihov broj je u Vojvodini smanjen za 6.316 lica, u Beogradu za 95 lica, a u centralnoj Srbiji povećan za 140 lica.

Slovačka zajednica je najbrojnija u opštinama Kovačica i Bački Petrovac u kojima živi deset hiljada petsto sedamdeset sedam, odnosno osam hiljada sedamsto sedamdeset dva građana slovačke nacionalnosti. U ukupnom stanovništvu opštine Kovačica Slovaci čine 41,8% stanovništva, a jedino u Bačkom Petrovcu gde ih je 65,4% ostvaruju apsolutnu etničku većinu.

U vojvođanskim opštinama Stara Pazova i Bačka Palanka popisano je 2011. godine preko pet hiljada žitelja slovačke nacionalnosti – u Staroj Pazovi pet hiljada dvesta dvanaest (7,92% u ukupnom stanovništvu opštine), a u Palanci pet hiljada četrdeset sedam (9,02% u ukupnom stanovništvu opštine).

Između dve i tri hiljade Slovaka popisano je u opštinama Bač (dve hiljade osamsto pedeset četiri lica), Šid (dve hiljade sto trideset šest) i u gradu Zrenjanin (dve hiljade šezdeset dva). U ukupnom stanovništvu ovih lokalnih samouprava Slovaci čine 19,75%; 6,25%, odnosno 1,67% stanovništva.

U Zemunu i gradu Pančevo bilo je hiljadu četiristo dvadeset četiri, odnosno hiljadu četiristo jedanaest građana slovačke nacionalnosti. U ukupnom stanovništvu Zemuna bilo je 0,67%¹⁰, a u Pančevu 1,14% Slovaka.

Tabela 2.

Slovaci u Srbiji – stanovništvo prema broju u lokalnim samoupravama

	Ukupno stanovnika		Slovaci		% Slovaka u ukupnom stanovništvu	
	2002.	2011.	2002.	2011.	2002.	2011.
Alibunar	22.954	20.151	1.195	956	5,21	4,79
Bač	16.268	14.405	3.213	2.845	19,75	19,75

¹⁰ Većina 1.254, od 1.424. Slovaka popisanih u Zemunu, živi u Surčinu koji je od 2004. godine posebna gradska opština grada Beograd. Koncentracija slovačkog življa u opštini Surčin je u mestima Boljevci i Dobanovci.

Bačka Palanka	60.966	55.528	5.837	5.047	9,57	9,09
Bačka Topola	38.245	33.321	200	120	0,523	0,360
Bački Petrovac	14.681	13.418	9.751	8.772	66,4	65,4
Beočin	16.086	15.726	959	830	5,96	5,28
Indija	49.609	47.433	406	380	0,818	0,801
Kovačica	27.890	25.274	11.455	10.577	41,4	41,8
Kula	48.353	43.101	106	118	0,219	0,274
Novi Beograd	217.773	214.506	177	177	0,081	0,083
Odžaci	35.582	30.154	1.002	835	2,82	2,77
Palilula	155.902	173.521	96	103	0,062	0,059
Pančevo	127.162	123.414	1.578	1.411	1,24	1,14
Plandište	13.377	11.336	725	616	5,42	5,43
Sombor	97.263	85.903	117	117	0,120	0,136
Sremska Mitrovica	85.902	79.940	280	281	0,326	0,352
Stara Pazova	67.576	65.792	5.992	5.212	8,87	7,92
Subotica	148.401	141.554	168	158	0,113	0,112
Šid	38.973	34.188	2.521	2.136	6,47	6,25
Titel	17.050	15.738	122	99	0,716	0,629
Vrbas	45.852	42.092	312	286	0,680	0,679
Vršac	54.369	52.026	149	147	0,274	0,283
Zemun	191.645	211.989	1.591	1.424	0,83	0,67
Zrenjanin	132.051	123.362	2.403	2.062	1,82	1,67

Izvor: Knjige popisa 2002. i 2011. godine – stanovništvo nacionalnih manjina po opštinama, Republički zavod za statistiku

Slovaci u još šesnaest lokalnih samouprava žive u „znatnom broju“, odnosno u njima je nastanjeno četiri hiljade petsto dvadeset osam pripadnika slovačke nacionalne manjine. U dvadeset dve lokalne samouprave uočljiv je pad slovačkog stanovništva u apsolutnom broju. Jedino je u opštini Novi Beograd na popisima 2002. i 2011. godine bio isti broj Slovaka – sto sedamdeset sedam lica. U ovoj opštini kao i u opštinama Kovačica, Plandište i Sremska Mitrovica, zbog ubrzanog opadanja ukupnog broja stanovnika, uočava se porast relativnog broja Slovaka – u Kovačici za 0,7%, Plandištu za 0,1%, a u Sremskoj Mitrovici za 0,025%.

Posmatranje savremenih obeležja stanovništva slovačke nacionalnosti i demografskih promena u Srbiji ukazuju na to da se njihov broj postepeno smanjuje. Siguran pokazatelj takvog trenda jeste opadanje nataliteta, a može se pretpostaviti da mu doprinose i ubrzane migracije, posebno mladih i radno aktivnog stanovništva, koji nastoje da egzistenciju obezbede u matičnoj Slovačkoj ili drugim državama Evropske unije. Savremene ekonomske migracije ukazuju na obrnut trend u odnosu na sredinu osamnaestog veka, kada je slovačko stanovništvo planski naseljavano na područje današnje Vojvodine. Naime, nakon proterivanja Osmanlija sa južne granice, Ugarska je u prvoj polovini osamnaestog veka podsticala naseljavanje Bačke, Banata i Srema stanovništvom koje je doseljavano izvan njenih granica, ali i stanovnicima iz „Gornje zemlje“ (*migratio colonorum*) Nemcima, Mađarima i Slovacima¹¹.

Naseljavanje Slovaka u „Donjoj zemlji“ odvijalo se u nekoliko navrata, a najmasovnije je bilo za vreme intenzivnih pritisaka ugarske politike na slovačko stanovništvo da se odrekne jezika i protestantske veroispovesti. Nastojeći da sačuvaju identitet, Slovaci su se pomerali ka jugu i nastanjivali na posedima koji su pripadali ugarskim plemićima srpskog porekla: Čarnojevićima, Stratimirovićima i drugim porodicama.

Što se ovoga tiče, ne postoje tačni podaci o naseljavanju slovačkog stanovništva na ove prostore i zbog toga se još uvek vode „rasprave“ o prvom talasu migracije i prvim naseobinama Slovaka u Vojvodini. Saglasnost postoji o tome da su prva „slovačka“ naselja podignuta ili u Bajši ili u Bačkom Petrovcu.

Monografija *Slováci v Srbsku* ukazuje na to da su prva slovačka naselja nastala na futoškom posedu porodice Čarnojević, koje je obuhvatalo Petrovac i zemljište južno od njega. Nastojeći da podstakne ekonomiju na ovom posedu, Mihajlo Čarnojević je počeo da traži radnu snagu među slovačkim migrantima. Prvih sto dvadeset osam slovačkih porodica naselile su se u Petrovcu, 1745. godine.

¹¹ Rudolf Bednárík, *Slováci v Južoslávii*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1966. str 10.

Iste godine Slovaci osnivaju školu i organizuju se kako bi očuvali evangeličku veru, zbog koje su bili proganjani u mestima iz kojih su se doselili. I u „novoj zemlji“ evangelička veroispovest nije bila priznata, a kako zbog toga nisu imali pravo da podignu crkvu i imaju sveštenika, doseljenici su kupili crkveno zvono koje se, shodno položaju evangeličke veroispovesti u Ugarskoj, oglašavalo isključivo noću.

Pridošlice su se naseljavale uz etničke Srbe, Nemce, Rumune, Mađare koji su bili tolerantniji prema protestantskoj veri. Slovački akademik, filolog Jan Kmeč, ukazuje na to da su Slovaci u Vojvodini zahvaljujući protestantskoj evangeličkoj crkvenoj dijecezi sa ovdašnjim nemačkim protestantima imali povoljne uslove za očuvanje identiteta¹². Nesumnjivo je i to da je uslovima za očuvanje etničkog i verskog identiteta, te razvoju školstva i kulture doprinelo rešavanje društvenog statusa. Naime, već 25. maja 1747. godine doseljenici su sa veleposednicima sklopili ugovor o naseljenju, na osnovu kojeg su stekli status „ugovornih kmetova“, koji su porez plaćali na osnovu tačno utvrđenih pravila¹³.

Crkveni izvori takođe upućuju i na migracije slovačkog stanovništva u Bačku, oko 1720. godine. Ovde tragovi vode do mesta Bajša u sadašnjoj opštini Bačka Topola, u kojem su, prema podacima slovačke evangeličke crkve, još 1720. godine, pored Mađara kalvinista živeli i Slovaci evangelisti¹⁴. Istoričar Ján Sirácky je u drugoj polovini dvadesetog veka korigovao crkvene izvore na koje je biskup Adam Vereš ukazao 1930. godine. Sirácky u knjizi *St'ahovanie Slovákov na Dolnú zem* ukazuje na to da naseljavanje Slovaka u Bajši, ipak nije počelo pre 1754. godine¹⁵.

Putevi migracija slovačkog stanovništva ka donjoj Ugarskoj počinju u Novogradu, Oravi, Liptovu, Hontu, Zvolenu, Turcu, a okončavaju se

¹² Jan Kmeč, *Ibid*, str. 668.

¹³ Videti: Milina Skalabinská, Katarina Mosnáková, *Slováci v Srbsku*, Ústav pre kultúru Vojvodinských Slovákov, Nový Sad, 2013, str. 13 i 47.

¹⁴ Katarina Crnjanski, *Slovaci u Vojvodini*, u Vojislav Stanovčić, ur., „Položaj manjina u Srbiji“, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 2007, str. 619.

¹⁵ Ján Sirácky, *St'ahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. Videti i u Skalabinská, Mosnáková, *Ibid.*, str. 77.

1756. u Gložanu, 1758. u Selenči¹⁶, 1773. u Kisaču, 1790. u Pivnicama, 1791. u Laliću¹⁷.

Mapa 1.

Naseljenost Slovaka u savremenoj Vojvodini

Izvor: Katarina Crnjanski, *Slovaci u Vojvodini*, u Stanovčić, V. , „Položaj manjina u Srbiji“, SANU, 2007.

U Banatu se posle 1782. godine naseljavalo slovačko stanovništvo iz Novogradske, Peštanske, Nitranske i Zvolenske županije. Prva naselja su podigli u Novom Komlošu, Bardanju i Aradcu do 1784. godine, a u Kovačicu se, koja je pored Bačkog Petrovca jedan od savremenih centara slovačke kulture u Srbiji, iz Ečke doseljavaju 1802. godine. Četiri godine kasnije naseljavaju Padinu i Šandor (Janošik), a potom se iz Šandorfa trideset slovačkih porodica seli u Hajdučicu¹⁸.

¹⁶ Prema podacima koje je 1930 godine biskup Adam Vereš saopštio u *Slovenska evanjelická kresťanska cirkev A.V. v Kralovstve Juhosovenskom v slove a v obrazoch*, katolički biskup je 1777. godine izdao naređenje da se iz Selenče isele svi koji ne pređu u katoličku veru. Nakon iseljavanja evangelista Selenča je naseljena Slovacima katolicima iz gornje Ugarske. Devedeset osam proteranih evangelističkih porodica se po specijalnoj dozvoli cara Josifa II nastanilo u Pazovi, na teritoriji Petrovaradinske pokupnije. Videti i u: Katarina Crnjanski, *Ibid.*, str. 620.

¹⁷ *Koliko se poznajemo iz istorije nacionalnih zajednica u Vojvodini*, IV izdanje, ur., Mirko Grlica, Izvršno veće AP Vojvodina, Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, Novi Sad, 2009, str. 49.

¹⁸ Dušan J. Popović, *Srbi u Vojvodini*, knjiga 2, Matica srpska, Novi Sad 1990, str. 46.

Takozvani jozefinizam, odnosno prosvjetiteljsko-apsolutistička vladavina rimsko-nemačkoga cara, Josipa II presudno je uticala na ograničenje moći Katoličke crkve. Brojnim reformama nastojao je da crkvu podredi državnoj vlasti, a za očuvanje identiteta evangelističkih Slovaka u južnoj Ugarskoj važno je bilo proglašavanje verske tolerancije 1781. godine. Nakon donošenja Patenta o toleranciji dozvoljeno im je da podižu crkve, koje su postale stecište kulturnog, duhovnog i političkog razvoja Slovaka u južnoj Ugarskoj.

Krajem devetnaestog veka, na području današnje Vojvodine živelo je pedeset šest hiljada Slovaka – trideset hiljada u Banatu, petnaest hiljada u Bačkoj i u Sremu oko jedanaest hiljada petsto¹⁹. Propast Monarhije i trijumf etniciteta i nacionalne države u Evropi, usloveli su Slovake da ostanu rasejani, odvojeni od matice, ali i da razviju specifičan nacionalni duh kojim su, ne samo očuvali etničke, kulturne i verske osobenosti, već i stvaralački doprineli kulturnom i političkom opšteslovenskom sazrevanju u centralnoj Evropi.

Slovaci u Bačkom Petrovcu i u Kovačici

Uvreženo je mišljenje da su vojvođanske opštine Bački Petrovac i Kovačica tradicionalni centri kulture Slovaka u Srbiji. U Bačkom Petrovcu (Kulpinu, Gložanu) živi osam hiljada sedamsto sedamdeset dva građana slovačke nacionalnosti, što čini 65% ukupnog stanovništva opštine. Pored Slovaka u Bačkom Petrovcu živi i tri hiljade petsto dvanaest stanovnika srpskog porekla, sedamdeset četiri Mađara i oko pedeset Jugoslovena. U opštini Kovačica je, prema rezultatima Popisa iz 2011. godine, živelo deset hiljada petsto sedamdeset sedam Slovaka, osam hiljada četiristo sedam Srba, 2.522 Mađara, hiljadu petsto četrdeset tri Rumuna, osamsto šest Roma. U

¹⁹ Ján Sirácky, *Ibid.*, str. 22.

etničkoj strukturi stanovništva Kovačice Slovaci čine 41,8% stanovništva.

Rečeno je da je Bački Petrovac mesto u kojem su slovačke porodice zasnovale prvo naselje na teritoriji sadašnje Vojvodine, a potom i oformile crkvište i školu. U ovom mestu osnovane su Biblioteka „Štefan Homola“ 1842. godine, štamparija „Kultura“, Gimnazija „Jan Kolar“ i „Matica slovačka“ 1919. godine. 1932. godine, pokrenuta je tradicija okupljanja slovačkog življa na godišnjim tradicionalnim narodnim svečanostima. Sve pomenuto ukazuje na to da su uporišta očuvanja identiteta Slovaka u južnoj Ugarskoj, a kasnije u Jugoslaviji i Srbiji, pored evangelističke crkve jezik i kulturno-prosvetne ustanove od kojih je većina zasnovana i radi u Bačkom Petrovcu.

Pre skoro sto pedeset godina, 1866. u Petrovcu je zahvaljujući pregalaštvu univerzitetskog profesora Jozefa Viktora Rohonja izvedena prva predstava na slovačkom jeziku „Stari kočijaš Petra III“, nemačkog autora Avgusta Kocebe²⁰. Mihal Babjak, teoretičar i dramaturg ukazuje na politički značaj ove predstave: „Organizator prve pozorišne predstave Jozef Viktor Rohonj (1845–1923), slovački rodoljub, kasnije svetski poznat naučnik i profesor na Karlovom univerzitetu u Pragu, priredio je prvu predstavu uzimajući u obzir ovaj izvanumetnički, u prvom redu politički aspekt: predstava je bila izvedena u okviru obeležavanja tristogodišnjice smrti Nikole Šubića Zrinskog, koja je imala odjeka u tadašnjoj Ugarskoj, prevashodno među slovenskim narodima“²¹.

Održavanje prve predstave na slovačkom u Bačkom Petrovcu imalo je i dugoročni značaj za očuvanje etno-kulturnog identiteta Slovaka u Vojvodini. Osnivanju amaterskih pozorišta koja su predstave igrala na slovačkom u Boljevcima (1900), Bačkoj Palanci (1902), Staroj Pazovi (1903), Kulpinu (1904), Novom Sadu i Kisaču (1905), Silbašu, Laliću i Pivnicama (1906), Selenči (1911), Gložanu (1912), Iloku i Kovačici (1914), Aradcu (1918), Padini (1919) prethodilo je više od tri decenije pozorišnog amaterizma u Petrovcu, u kojem je 1872. godine odigran i pozorišni komad „Izgubljeni sin“ Feliksa Kutljika (1843–1890), evangelističkog sveštenika i prvog dramskog pisca iz Petrovca.

²⁰ Skalabinská, Mosnáková, *Ibid.*, str. 50.

²¹ <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/pozoriste>

Negovanje pozorišne tradicije kod vojvođanskih Slovaka imalo je višestruki značaj, jer je pored očuvanja i ispoljavanja individualnog umetničkog i estetskog izraza, imalo i snažan prosvetiteljski karakter, a vremenom je postalo jedno od izvorišta očuvanja jezika i kulture Slovaka i negovanja veza sa Maticom²².

Pun umetnički i angažovani izraz slovačka amaterska pozorišta su doživela tek u drugoj polovini XX veka u tadašnjoj Jugoslaviji u čijoj je kulturnoj politici umetnički amaterizam imao značajnu ulogu. Od tada počinje da se održava godišnja Smotra slovačkih amaterskih ansambala Vojvodine, ali i neguje nekoliko tematskih i memorijalnih pozorišnih manifestacija: „Smotra dečijeg pozorišta u Staroj Pazovi“, „DIDA“ – festival inscenacija i dramskih tekstova slovačkih autora iz Mađarske, Rumunije i Srbije u Pivnicama, kao i smotre posvećene sećanju na ličnosti ovdašnjeg pozorišnog života – Tomaša Hriešiku u Kovačici i Zuzani Kardelisovoj u Kisaču.

Značaj koji je pozorišna tradicija imala za očuvanje nacionalne svesti i identiteta vojvođanskih Slovaka, kao i razvijena mreža amaterskih pozorišta, uspeh koji je često prevazilazio granice lokalne slovačke zajednice i snažni umetnički resursi usloveli su to da je Vlada Autonomne pokrajine Vojvodina 2003. godine osnovala „Slovačko vojvođansko pozorište“ u Bačkom Petrovcu kao vodeću institucija, čija je namena negovanje pozorišne kulture i scenske umetnosti u profesionalnom okruženju²³. Osnivačka prava i obaveze u vezi sa radom Pozorišta je iste godine preuzela Skupština opštine Bački Petrovac.

U Bačkom Petrovcu je 1932. godine osnovana „Matica slovačka“ koja je za cilj imala održavanje kulturnih veza između Slovaka u Jugoslaviji i sunarodnika u matičnoj zemlji. Nakon Drugog svetskog rata „Matica“ je bila prosvetno-kulturno izvorište očuvanja nacionalnog identiteta Slovaka u Jugoslaviji. Do 1937. godine Matica Slovačka je u Jugoslaviji

²² Gostovanje na pozorišnim festivalima i scenama u Slovačkoj tradiciju vodi od 1938. godine kada je Kisačka pozorišna družina odigrala dramu „Zemlja“ Vladimira Hurbana Vladimirova u Slovačkom narodnom pozorištu u Bratislavi i drugim slovačkim kulturnim centrima.

²³ Mihal Babjak, *Slovačko vojvođansko pozorište*,
<http://www.slovackizavod.org.rs/sr/pozoriste>

imala oko trideset organizacija, a do izbijanja rata Ministarstvo prosvete Čehoslovačke finansiralo je manjinske škole i plaćalo učitelje školovane u Čehoslovačkoj. Tokom Drugog svetskog rata prekinute su aktivnosti posvećene očuvanju nacionalnih kultura i identiteta, ali je po njegovom okončanju u Bačkom Petrovcu obnovljeno održavanje „Slovačkih narodnih svečanosti“ i rad „Matice Slovačke“²⁴. Međutim, jugoslovenske vlasti su izbegavale da osnaže njen rad, jer među slovačkim, ali i češkim stanovništvom, koji su imali su svoje tradicionalne institucije, manjinska udruženja, matice, časopise, unutrašnji život, jezik, običaje, navike i mentalitet, nisu imale uporište za svoje volontarističke ideje o rešavanju nacionalnog pitanja u okvirima jedinstvenog radničkog pokreta²⁵. „Matica“ rad obnavlja devedesetih godina XX veka, a od marta 2010. godine preimenovana je u „Maticu slovačku u Srbiji“. Iako je organizovana u trideset mesnih odbora i sa novim, modernim konceptom rada, interesovanje Slovaka za njen rad stagnira, pa čak i opada jer se „manjinska politika“ u Republici Srbiji, odnosno podrška očuvanju identiteta i kulture nacionalnih manjina ostvaruje preko nacionalnih saveta nacionalnih manjina kao nedržavnih, samoupravnih tela kulturne autonomije u oblastima obrazovanja, kulture, informisanja i službene upotrebe jezika i pisama.

Za očuvanje identiteta Slovaka u Jugoslaviji, a potom i u Srbiji od izuzetnog značaja je rad bačkopetrovačke gimnazije „Jan Kolar“. Od osnivanja, 1. oktobra 1919. godine, obrazovala je generacije učenika na slovačkom jeziku. U monografiji *Slovaci u Srbiji* ističe se da je Gimnazija podignuta sredstvima Čehoslovačke i Slovaka u Americi i Kanadi, ali i to da su njenoj izgradnji u značajnoj meri dobrovoljnim radom doprineli meštani Bačkog Petrovca. Gimnazija je od osnivanja značajna obrazovna i kulturna ustanova Slovaka i dugo je bila jedina gimnazija sa slovačkim nastavnim jezikom²⁶. Školska sekcija

²⁴ Slobodan Selenić, *Česi i Slovaci u Hrvatskoj i Srbiji 1945–1948/49*, Časopis za savremenu istoriju, Br. 2/2010, str. 416.

²⁵ Slobodan Selenić, *Ibid*, str. 418. Prema: AJ, fond 507/XVIII, CK SKJ, Komisija za nacionalne manjine, k. 5/1-43, dokument 22, Beleška o Česima i Slovacima u Jugoslaviji.

²⁶ Pored nastave na slovačkom u Gimnaziji se organizuje i nastava na srpskom. U školskoj 2014/15 godini nastavu pohađaju učenici u devet „slovačkih“ i četiri „srpska“ odeljenja.

„Sladkovič“ od 1925. godine neguje slovačku literaturu, a školska biblioteka raspolaže sa skoro 30.000 knjiga. Profesori Gimnazije su 2001. godine osnovali „Asocijaciju slovačkih pedagoga“ sa ciljem da doprinesu unapređenju nastave na slovačkom u Vojvodini.

Odlukama Skupštine Opštine Bački Petrovac²⁷ i Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine²⁸ osnovan je Muzej vojvođanskih Slovaka. Ovaj muzej, koji je na osnovu Odluke Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine proglašen institucijom od izuzetnog značaja za slovačku nacionalnu manjinu u Vojvodini, pravni je sledbenik Narodnog muzeja koji je u Petrovcu radio od 1949. godine²⁹. Inicijativa za ustanovljavanje Muzeja porekla je iz Matice Slovačke koja je 1946. godine pripremajući slovačke narodne svečanosti sakupila bogatu, ali muzeološki neuređenu etnološku zbirku. Dve godine kasnije Glavni izvršni odbor Narodne skupštine AP Vojvodine odobrio je da se u Petrovcu otvori „Matični slovački muzej“. Ostvarivanje odluke prepušteno je Slovačkoj sekciji, pri Savezu kulturno prosvetnih društava AP Vojvodine, koja se starala o tome da se ustanovi muzej čiji su ciljevi izučavanje prošlosti i očuvanje kulture Slovaka u Jugoslaviji.

Muzej je za javnost otvoren 7. avgusta 1949. godine i sa postavkom koja je imala pretežno etnografski karakter. Sadržala je: „slovačku sobu“, predmete iz domaćinstva i poljoprivredne ekonomije. Do početka šeste decenije prošlog veka sistematizovana je istorijsko-etnografska građa i došlo se do podatka da je u fondovima bilo 1.730 istorijskih, numizmatičkih i arheoloških, 650 etnografskih, 58 umetničkih, 15 prirodo-naučnih predmeta. Muzej 1965. godine na staranje dobija i prvi arhitektonski spomenik – autentičnu kuću iz 1799. godine, doba konsolidacije slovačkih doseljenika u Bački Petrovac. Od 1989. godine kada je umetnička zbirka izdvojena u tada

²⁷ Broj: 011-83/2011-2 od 13. decembra 2011. godine.

²⁸ Broj: 01/954 od 06. oktobra 2011. godine.

²⁹ Od 1966. godine ova institucija je radila pod nazivom „Narodni muzej“, a od 1970. godine muzej pripada Domu kulture u Bačkom Petrovcu. Do transformacije 2003. Godine, aktivnosti i rad su organizovani uz nadzor Muzeja Vojvodine u Novom Sadu.

osnovanu Galeriju „Zuzka Medveđ“ Muzeju su na staranju ostale etnografska i kulturno-istorijska zbirka³⁰.

Najzad, u Bačkom Petrovcu je i snažni izdavački centar koji je 2007. godine postao samostalno pravno lice. „Slovački izdavački centar“ (Slovenské vydavateľské centrum) objavljuje časopise, mesečnike, magazine, knjige na slovačkom jeziku i sledbenik je tradicije izdavaštva na slovačkom koja je u Petrovcu počela još 1864. godine. Osnivanjem Štamparije „Kultura“ u Bačkom Petrovcu 1919. godine, izdavačka delatnost na slovačkom postaje snažan zamajac očuvanja Slovaka u Jugoslaviji. „Kulturi“ je 1952. godine pridružena Novinsko-izdavačka ustanova „Hlas ľudu“ koja je 1944. godine osnovana takođe u Bačkom Petrovcu. Vremenom je stvorena snažna osnova, kako za izdavanje časopisa i knjiga na slovačkom, tako i novinarsko informativnu delatnost³¹, a nedavno su promenama vlasničke strukture, stvoreni uslovi da „Hlas ľudu“ još više unapredi izdavačku delatnost na slovačkom.

Banatska opština Kovačica postala je jedna od „metropola“ naivnog slikarstva, gde skoro osam decenija generacije slikara neguju specifičnu školu slikanja³². U Kovačici se nalaze i „Galerija naivne umetnosti“ u kojoj se čuvaju slike nastale u različitim fazama razvoja „kovačičke škole naivnog slikarstva“ i „Spomen kuća Martina Jonaša“.

Za razliku od bačkopetrovačkih Slovaka, koji žive u pretežno dvonacionalnoj, slovačko-srpskoj, sredini, Slovaci u Kovačici žive u

³⁰ O istoriji „Muzeja vojvođanskih Slovaka“ videti u autorskom prilogu Miroslave Blažić na: www.muzeumslovakov.rs/sr/o-nama/istorija

³¹ Izdavačko preduzeće „Obzor“, osnovano u Petrovcu, pokušalo je da objedini informativnu (štampanje novina „Hlas ľudu“ i drugih časopisa) i izdavačku delatnost kroz organizacione jedinice „Tvorba – (izdavanje štampe i knjiga za decu na slovačkom) i „Kultura“ (štampanje drugih izdanja). Novinarsko-izdavački deo Obzora, u okviru kojeg su izlazile novine „Hlas ľudu“, preselio se 1967. godine u Novi Sad. Kao samostalni subjekat sa statusom pravnog lica, Hlas ľudu radi od 1989. godine, kada se od „Obzora“ najpre odvojila izdavačka delatnost (Tvorba), a kasnije i novinarska (Hlas ľudu). Videti: Karol Miloslav Lehocki na:

<http://bonserbia.com/1/s/slovacki-izdavacki-centar-doo-backi-petrovac-srb.aspx>

³² Prvi „naivni“ slikari u Kovačici – Martin Paluška i Jan Sokol su 1939. godine skrenuli pažnju na svoje slike, ali je tek 1951. godine osnovana prva likovna sekcija čiji je prepoznatljiv predstavnik bio Vladimir Boboš. Smatra se da su, pored njih, osnivači kovačičke škole naivnog slikarstva bili Mihal Bireš i Jan Knjazovic, a da su slikari koji su stekli svetsku slavu Zuzana Halupova i Martin Jonaš.

multietničkoj zajednici. U opštini, prema Popisu iz 2011. godine živi dvadeset pet hiljada devetsto četrdeset stanovnika od čega su 41% Slovaci, 33, 9% Srbi, 10, 5% Mađari, 7% Rumuni. Opštinu čini osam naselja: Kovačica, Padina, Debeljača, Crepaja, Uzdin, Samoš, Idvor i Putnikovo. U naseljima Kovačica i Padina u kojima je nastanjeno šest hiljada četiristo šezdeset devet, odnosno pet hiljada šesto osamdeset stanovnika, većinu čine Slovaci, u Uzdinu su od dve hiljade sto trideset jednog stanovnika 95% etnički Rumuni, a u Debeljači su od pet hiljada devet stanovnika 90% etnički Mađari. Etničku većinu Srbi imaju u Crepaju, Samošu, Putnikovu i Idvoru.

Etnička struktura i raspored stanovništva usloveli su da se u opštini Kovačica razvije model policentričnog upravljanja multietničnosti, koji se ističe kao primer organizacije života u zajednicama sa višenacionalnim sastavom stanovništva. Pored toga što su u opštinskoj upravi u ravnopravnoj službenoj upotrebi, pored srpskog i ćiriličnog pisma, i slovački, mađarski i rumunski, kao i njihova pisma. Opštinske vlasti se staraju o zaštiti i očuvanju etno-kulturnog identiteta svih manjinskih zajednica.

U Uzdinu je 2005. godine, uz podršku rumunske dijaspore, podignuta „Rumunska kuća“ koja je postala stecište očuvanja kulturne baštine Rumuna u Srbiji. U Debeljači od 1977. godine radi „Etno muzej“ koji se stara o očuvanju baštine Mađara u kovačičkoj opštini. U Idvoru je 2004. godine, povodom obeležavanja sto pedeset godina od rođenja Mihajla Pupina, obnovljena njegova rodna kuća. Ona je deo muzejske celine posvećene Mihajlu Pupinu u Idvoru, a predstavlja srpsku banatsku kuću iz sredine XIX veka. Reč je o kući karakteristične fasade, koja se prostire dužinom parcele, a unutrašnjost kuće ispunjena predmetima iz svakodnevnog života opisuje vreme kada je Mihajlo Pupin živio u njoj. Muzej posvećen Mihajlu Pupinu smešten je u zgradi stare škole, podignute 1843. godine, a o muzejskoj postavci se od 1979. godine stara Muzej Vojvodine iz Novog Sada.

Pored „Galerije naivne umetnosti“, „Spomen kuće Martina Jonaša“, razvijenog pozorišnog amaterizma³³ o umetnosti, ali i životu, običajima i kulturi Slovaka u Kovačici svedoči i privatni Etno muzej u

³³ 100 rokov divadla v Kovačici, Dom kulturey „3 oktobar“, 2014.

Padini koji je osnovao Pavel Petraš. U Etno muzeju, smeštenom u restauriranoj tradicionalnoj slovačkoj kući iz druge polovine XVIII veka, restaurirano je i klasifikovano preko sedam hiljada predmeta koje su Padinci svakodnevno upotrebljavali. U Padini je i „Etno kuća“, odnosno obnovljena „crkvenjakova“ kuća u kojoj je prikazan život u tradicionalnoj slovačkoj kući u XIX veku. U Kovačici je i privatna galerija naivnog slikarstva „Babka“, osnovana 1991. godine. Osnivač i vlasnik Galerije gospodin Pavel Babka doprineo je predstavljanju kovačičke škole naivnog slikarstva na brojnim međunarodnim izložbama. Dugoročni cilj ove galerije je da se kovačička škola naivnog slikarstva uvrsti na UNESCO listu kulturne baštine³⁴.

Za očuvanje identiteta i kulture nacionalnih manjina u Kovačici značajnu ulogu u prošlosti, ali i danas, imaju domovi kulture koji postoje u pomenutim mestima na teritoriji opštine.

Za slovačku nacionalnu manjinu značajan je rad Doma kulture „3. oktobar“ u Kovačici, koji je stecište folklornih, pozorišnih i drugih sekcija kulturnog amaterizma Slovaka od 1958. godine. U Padini je 1982. godine osnovan Dom kulture „Michal Babinka“ u kojem je razvijena infrastruktura za očuvanje i predstavljanje, kako lokalne tradicije, tako i ukupne kulture Slovaka u Vojvodini. Rad Doma kulture „Michal Babinka“ nastavak je organizovanja Slovaka u Padini u vezi sa očuvanjem tradicije i kulture. Naime, još 1933. godine u Padini je aktivno radila „Mesna organizacija Matice slovačke“, a 1944. godine osnovana je „Kulurno-prosvetna zajednica“, i obe su negovale rad u pozorišnoj, sportskoj, pevačkoj, folklornoj, kao i literarnoj sekciji i organizovale prosvetne i druge aktivnosti od značaja za ekonomsko osnaživanje porodice. Rad „Mesne organizacije Matice“ prekinut je 1948. godine pošto su, nakon Rezolucije Informbiroa, države Varšavskog pakta, čija članica je bila i Čehoslovačka, prekinula veze sa Jugoslavijom³⁵. Tada Slovaci u Padini osnivaju slovačko kulturno-prosvetno društvo „Bratstvo“ u kojem decenijama neguje kulturni amaterizam sa ciljem očuvanja slovačke kulture.

Od 1982. Godine, kada je na temelju ovog amaterizma s radom počeo Dom kulture, razvijena je infrastruktura koja omogućava rad muzičko-

³⁴ www.babka.rs/data/indexeng.htm

³⁵ Slobodan, Selenić, *Ibid.*, str. 427.

folklorne³⁶, pozorišne³⁷ i literarne³⁸ sekcije. Dostignuća padinskih amatera omogućili su razvijenu lokalnu, regionalnu i međunarodnu kulturnu razmenu i saradnju.

Od 1998. godine u Kovačici počinje s radom lokalna biblioteka kao ogranak opštinske biblioteke. Tradicija ove Biblioteke je duga i počinje 1880. godine kada Albert Martiš osnova čitalište u Padini. Pola veka kasnije dr Jozef Holubek je meštanima zaveštao kuću sa željom da se u njoj organizuje kulturno-prosvetni rad, a uz kuću meštanima je poklonio i ličnu biblioteku koja je okosnica sadašnje Biblioteke u čijem je fondu preko trinaest hiljada knjiga, časopisa, periodike, elektronskih nosača informacija na slovačkom i srpskom.

Pomenutoj tradiciji škole naivnog slikarstva u Kovačici snažan doprinos dali su slikari iz Padine: Jan Husarik, Mihal Povolni, Jan Bačur, Martin Markov, Pavel Ljavroš, Juraj Ljavroš, Jan Širka, čije se slike čuvaju u „Galeriji naivne umetnosti“ pri Domu kulture „Mihal Babinka“.

Značaj Doma kulture u Padini za očuvanje tradicije i običaja i negovanje duha slovačke narodnosti je i u tome što je on stecište različitih manifestacija, od kojih centralno mesto zauzimaju „Padinski dani kulture“. Oni se organizuju svake godine u avgustu i septembru i obuhvataju različite sadržaje festival izvornih narodnih pesama

³⁶ U sastavu muzičko-folklorne sekcije nalaze se ženska i muška pevačka grupa, orkestri, plesni (folklorni) ansambl i pevači-solisti. U sekciji se uvežbavaju tradicionalne slovačke narodne pesme i igre, a pažnja se posebno posvećuje koreografskoj obradi padinskih narodnih obrednih i običajnih radnji - páračke, mejačke, lúpačke bôbu, oblievačke i očuvanju svatovskih i božićnih običaja.

³⁷ Prva pozorišna predstava „Zaljubljeni starac“ (Starý zaľubenec) u režiji Mihala Obreciana odigrana je u Padini 1919. godine i od tada pozorišni život postaje izuzetno aktivan. U ovoj sredini pozorišni komadi počinju aktivno da se izvode odmah nakon završetka Prvog svetskog rata. Sve do 1977. godine, pozorište u Padini je igralo predstave za lokalno stanovništvo, a tada počinje da redovno učestvuje na Smotri slovačkih pozorišnih ansambala na kojima poslednjih godina osvajaju značajna priznanja. Padinsko pozorište, za čiji uspon je zaslužna stabilna organizacija pri Domu kulture, neguje i predstave za decu čime kontinuirano stvara sopstveni podmladak.

³⁸ Literarnu sekciju, odnosno „Literarni klub mladih padinskih pregalaca“ je 1957. godine osnovala lokalna studentska omladina. Sekcija organizuje književna okupljanja, takmičenja, tradicionalne priredbe „Babinkini susreti“, a 1987. godine objavljen je časopis „Osvit“ (Usvit).

„Padina peva“³⁹, „Padinski akordi“, „Banatski festival“, „Gala koncert“⁴⁰ i „Babinkini susreti“.

Pored aktivnosti u Domu kulture kojima Slovaci u Padini čuvaju etno-kulturni identitet značajni su i podsticaji koje daju građani koji se okupljaju oko padinskog amaterskog pozorišta, a to su „Nova scena“ i „Društva žena“ koje čuvaju tradicionalne slovačke obrede i običaje i razvijaju delatnost u oblasti ekologije, rekreacije i turizma. „Društvo žena“ koje okuplja oko trideset članica organizovalo je nekoliko značajnih tematskih izložbi (*Maramica i njena namena*, *Korpica*, *Etno izložba starina*), uspostavilo je kulturnu saradnju sa srodnim udruženjima u Slovačkoj i uredilo „Etno dom“ u kojem se čuva zbirka starih fotografija, tradicionalna odeća, oruđe i nameštaj.

Očuvanju kulture i tradicije Slovaka u Kovačici doprinosi pomenuti policentrični model upravljanja multietničnosti u opštini kojem pogoduju etnička homogenizacija stanovništva u različitim delovima Kovačice i aktivnosti domova kulture u njima. Domovi kulture u mesnim zajednicama Debeljača i Uzdin okosnica su očuvanja tradicije i kulture Mađara i Rumuna. Dom kulture „Jožef Atila“ u Debeljači od 1950. godine neguje pozorišni, literarni, muzički, folklorni amaterizam na mađarskom⁴¹, a Dom kulture „Doina“ u Uzdinu stecište je kulturnog života i okupljanja rumunskog stanovništva⁴². U Crepaji je

³⁹ „Padina peva“ je takmičenje mladih pevača iz Padine u interpretaciji slovačkih izvornih narodnih pesama. To je festival sa najdužom tradicijom, a danas je to najveći kulturno-zabavni događaj u Padini. Pobjednici koji osvoje prvo i drugo mesto učestvuju na Festivalu slovačkih narodnih pesama „Susret u pivničkom polju“ u Pivnicama. Prva smotra pod nazivom „Padina peva“ održana je 26. avgusta 1973. godine. Cilj festivala je podsticanje mladih pevača i muzičara da sačuvaju od zaborava stare slovačke narodne pesme, pogotovo one karakteristične za padinsku sredinu. (Videti: <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/narodna-kultura/kulturno-umetnicka-drustva/1941>)

⁴⁰ Reč je o festivalima koji okupljaju pevače slovačkih pesama. „Banatski akordi“ pretežno okupljaju pevače iz Banata, a na „Gala koncertu“ učestvuju i pevači iz drugih vojvođanskih mesta i iz inostranstva.

⁴¹ Organizovanje građana u Debeljači ima tradiciju s početka XX veka kada se organizuju prve kulturne i sportske manifestacije u organizaciji Reformatske crkve, Zanatskog društva, Dobrovoljnog vatrogasnog društva i u okviru Sportskog kluba „Spartak“.

⁴² Početak kulturnog aktivizma Rumuna u Uzdinu počinje 1989. godine, formiranjem hora. Međutim, najznačajnije obeležje kulturnom stvaralaštvu Uzdana dala je grupa naivnih slikarki Marie Balan, Anuiké Maran, Ane Onkuji, Florike Puje,

Dom kulture „Mita Živkov Lala“ koji pored negovanja lokalne tradicije i kulture održava rad „Galerija Ksenije Ilijević“ akademske slikarke rođene u Crepaji. U istoriji vojvođanskog slikarstva upamćena je kao članica pančevačke likovne „Grupe 5“ i talentovana akvarelistkinja, čiji su najpoznatiji motivi bili reka Tamiš i mrtva priroda.

Najveća uporišta očuvanja kulturne baštine i razvoja kulture Slovaka u Vojvodini su u Bačkom Petrovcu i u Kovačici, ali to nisu i jedina. U Staroj Pazovi i Dobanovcima (Boljevcima), Šidu, Slankamenu u Sremu, Bajši, Kulpinu, Begeču, Pivnicama, Selenči i Novom Sadu, Bačkoj i drugim mestima postoje slični kulturni aktivizmi. Očuvanje identiteta i kulture uslovljeno je tradicijom okupljanja oko crkve, kulturnom razmenom koju su ostvarivali sa susednim narodima i upućenošću pripadnika slovačke zajednice na sistem vrednosti koji je izgrađen tokom života u rasejanju.

Uslovi za očuvanje i razvoj kulture Slovaka u opštinama Bački Petrovac i Kovačica

U savremenoj Srbiji se očuvanje kulture i tradicije nacionalnih manjina ostvaruje preko nacionalnih saveta nacionalnih manjina. Reč je o samoupravnim telima koja bi trebalo da se staraju o sprovođenju Ustavom i zakonom priznate „kulturne autonomije“ nacionalnih manjina u oblastima obrazovanja, kulture, informisanja i službene upotrebe jezika i pisama. Konstituisanjem nacionalnog saveta država institucionalno „priznaje“ status nacionalne manjine i preuzima obaveze u vezi sa ostvarivanjem priznatih prava.

Institut nacionalni savet nacionalne manjine je u naš pravni i društveni život uveden Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih

Mariore Motorišesku, Sofije Doklsan, Anuce Dolame, Florike Čet, Viorike Jerorje. U Domu kulture je 1963. godine osnovana „Galerija naivnog slikarstva“.

manjina⁴³ koji je donet u parlamentu Savezne Republike Jugoslavije 2002. godine. Članom 19. Zakona definisano je da pripadnici nacionalnih manjina mogu izabrati nacionalne savete radi ostvarivanja prava na samoupravu u oblasti upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, informisanja i kulture. Poslednjim stavom ovog člana bilo je predviđeno da se izbor nacionalnih saveta uredi zakonom. Međutim, Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁴⁴ donet je tek 2009. godine, a u međuvremenu su načinjena dva bitna propusta čije posledice još nisu otklonjene, a koje imaju direktan uticaj i na ostvarivanje prava slovačke nacionalne manjine.

Prvi propust načinjen je još 2002. godine kada su prvi sazivi nacionalnih saveta izabrani na osnovu Pravilnika o načinu rada skupštine elektora za izbor saveta nacionalnih manjina⁴⁵, a ne na osnovu zakonom propisane procedure, kako je to predviđao član 19. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Izbegavajući da pripremi zakon kojim se uređuje izbor „manjinskih samouprava“, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, koje je sprovodilo izbore nacionalnih saveta u Srbiji, se opredelilo da primeni član 24. iz Prelaznih i završnih odredbi Zakona kojim je bila utvrđena obaveza da se, ukoliko se drugačije ne uredi zakonom u roku od 30 dana, izbori za prve sazive nacionalnih saveta nacionalnih manjina biraju na skupštinama elektora. Istim članom je utvrđeno da su status elektora mogli imati i poslanici tadašnjeg saveznog i republičkog parlamenta, odbornici u skupštinama autonomnih pokrajina koji su na te funkcije birani zbog svoje pripadnosti nacionalnoj manjini, ili koji su se izjašnjavali kao pripadnici manjine i govorili jezik manjine. Elektori su mogli biti i odbornici birani u skupštinama lokalnih samouprava u kojima je manjinski jezik u službenoj upotrebi.

Uprkos tome što je elektor mogao biti i građanin koji se izjašnjavao kao pripadnik nacionalne manjine i čiju je kandidaturu podržalo najmanje stotinu pripadnika nacionalne manjine sa biračkim pravom, ili je kandidovan od strane jedne nacionalna organizacija ili udruženja, nacionalne manjine, u većine saziva nacionalnih saveta su izabrani

⁴³ „Službeni list SRJ”, br. 11/2002, „Službeni list SCG”, br. 1/2003 - Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS”, br. 72/2009 - dr. zakon i 97/2013 - odluka US.

⁴⁴ „Službeni glasnik RS”, br. 72/2009, 20/2014 - odluka US i 55/2014.

⁴⁵ „Službeni list SRJ”, br. 41 od 26. jula 2002.

članovi koji su bili snažno povezani sa političkim strankama. Na taj način devastiran je duh Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina koji je zaštitu identiteta nacionalnih manjina usredsredio na institute kulturne autonomije i manjinske samouprave⁴⁶.

Uticaoj političkih stranaka na ova dva instituta omogućio je ustanovljavanje neformalne, kvazi-političke autonomije koja odgovara brojnim, teritorijalno homogeno nastanjenim i politički organizovanim nacionalnim manjinama. Posledice ovakve politike multikulturalnosti vidljive su u lokalnim samoupravama u kojima nacionalne manjine imaju većinu ili značajan udeo u stanovništvu. Najčešće se dešava da su članovi nacionalnog saveta i vladajuća struktura u lokalnoj samoupravi pripadnici iste političke stranke i u tom slučaju se u lokalnoj zajednici stvara sprega između lokalnih vlasti i manjinske samouprave u kojoj je teško razlučiti gde se legitimni kanali saradnje lokalne samouprave i nacionalnog saveta prepliću sa neformalnim stranačkim uticajima i interesima. Drugi slučaj je uočljiv u lokalnim samoupravama u kojima nacionalni savet i lokalna vlast pripadaju različitim političkim strankama. Tada, čak i kada je reč o političkim strankama nacionalnih manjina, nastaje konfuzija, međusobno nepriznavanje zakonom utvrđenih nadležnosti i osporavanja koje po pravilu vode političkim krizama sa regionalnim i međunarodnim posledicama. Radi razumevanja „neprirodne“ i dugoročno neodržive veze „strančarenja“ i tela koja građani biraju da se staraju isključivo o zaštiti njihovog etno-kulturnog identiteta, trebalo bi imati u vidu i to da su stvarne ambicije političkih stranaka brojnih i teritorijalno homogeno nastanjenih nacionalnih manjina usmerene ka izborima za lokalne i državne organe vlasti. U tom kontekstu nacionalni savet je pogodan resurs za mobilizaciju sunarodnika i „osvajanje“ vlasti⁴⁷.

⁴⁶ Goran Bašić i Katarina Crnjanski, *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, FES, Beograd, 2006, str. 92.

⁴⁷ Goran Bašić, *Multikulturalni vašar*, u Petar Teofilović, ur. „Savet za međunacionalne odnose i lokalni zaštitnik građana u multietničkim sredinama”, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2011, str. 17.

U obe situacije posledice osećaju građani, kako pripadnici nacionalnih manjina koji ne ostvaruju u punoj meri priznata prava na očuvanje etno-kulturnog identiteta i društvenu integraciju, tako i svi ostali građani koji zbog loše uprave i loših zakona trpe realnu štetu. Na žalost, poželjan model upravljanja multietničnosti zasnovan na jasno razdvojenim interesima političkih stranaka od manjinskih samouprava, se ostvaruje u slučajevima kada je broj pripadnika nacionalne manjine mali i ne predstavlja „kapital“ u izbornom inženjeringu.

Drugi propust odnosi se na to da Republika Srbija nije donela zakon kojim bi uredila položaj nacionalnih manjina. Podsetimo da je 2002. godine Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, u specifičnim političkim i društvenim okolnostima, doneo tadašnji parlament savezne države. U poslednjoj deceniji XX veka, koju su obeležili konflikti, političko nasilje, kršenja ljudskih prava bio je, pored ostalog, urušen i sistem zaštite prava nacionalnih manjina izgrađen u „drugoj Jugoslaviji“. Pomenuti Zakon bio je pre svega politička distanca od „politike dekonstrukcije devedesetih“ u čemu upravo i leži njegov najveći značaj. Pored toga, njime su, kao što je rečeno, u naš pravni i društveni život, uvedeni instituti „kulturne autonomije“, „manjinske samouprave“, „afirmativnih mera“ ali oni nikada nisu valjano zakonski razrađeni⁴⁸. Da je ovaj Zakon načelnog karaktera ukazuje i to da su njegove odredbe „prepisane“ u „Povelju o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama“⁴⁹ Državne zajednice Srbije i Crne Gore (članovi 47–57) i u Ustav Srbije⁵⁰ (članovi 75–81).

Pokušaj da se načelno priznata prava parcijalno urede u sistemskim zakonima – Zakon o kulturi⁵¹, Zakon o lokalnoj samoupravi⁵², Zakon o

⁴⁸ Ovu činjenicu potvrđuju: a) izveštaji Zaštitnika građana u kojima se od 2008. do 2013. godine ukazuje na to da su propisi kojima je uređen položaj nacionalnih manjina međusobno neusklađeni i da zbog toga građani pripadnici nacionalnih manjina ne ostvaruju priznata prava (<http://www.ombudsman.rs>); b) odluka Ustavnog suda o tome da pojedine odredbe Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina nisu u saglasnosti sa Ustavom od 16. januara 2014. godine (ww.paragraf.rs/dnevne-vesti/210314/210314-vest4.html).

⁴⁹ „Službeni list SCG“, br. 6/2003.

⁵⁰ „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006.

⁵¹ „Službeni glasnik RS“, br. 72/2009.

⁵² „Službeni glasnik RS“, br. 129/2007 i 83/2014 - dr. Zakon.

osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁵³, Zakon o javnom informisanju⁵⁴ stvorili su zbrku koja ometa ostvarivanje ustavom priznatih prava. Šta više, doprinos normativnom galimatijasu, ali i zbrezi u društvenom životu manjina učinjen je donošenjem Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina kojim je dodatno osnažena uloga političkih stranaka u radu manjinskih samouprava i podstaknuto njihovo neproduktivno centralističko ustrojstvo. Na probleme u vezi sa ostvarivanjem prava nacionalnih manjina Zaštitnik građana AP Vojvodina ukazao je u izveštaju „Četiri godine nacionalnih saveta nacionalnih manjina“⁵⁵.

Otklanjanje posledica pomenutih propusta je neophodno i tek je moguće nakon što oni budu dekonstruisani iz normativnog sistema govoriti o punom ostvarivanju prava nacionalnih manjina i njihovoj društvenoj integraciji.

Pripadnici slovačke nacionalne manjine nisu pošteđeni od posledica loše politike multikulturalnosti u Srbiji⁵⁶, ali su zahvaljujući vlastitoj logici očuvanja identiteta uspeali da se prilagode postojećoj situaciji i da unaprede sopstvene resurse za očuvanje etno kulturnog identiteta.

Nacionalni savet, Slovaci su prvi put izabrali 18. januara 2003. godine na Skupštini elektora održanoj u Novom Sadu⁵⁷. Mandat ovog saziva Nacionalnog saveta je mimo svakog očekivanja, a i mimo Zakona, trajao sve do 2010. godine, kada je nakon donošenja Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, na osnovu neposrednog izjašnjavanja građana slovačke nacionalnosti upisanih u poseban birački spisak za izbor nacionalnih saveta nacionalnih manjina, izabran novi saziv Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine. Treći saziv Nacionalnog saveta Slovaci su izabrali na Izborima za nacionalne savete nacionalnih manjina održanim 26. oktobra 2014.

⁵³ „Službeni glasnik RS”, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

⁵⁴ „Službeni glasnik RS”, br. 43/2003, 61/2005, 71/2009, 89/2010 - odluka US i 41/2011 - odluka US).

⁵⁵ www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1436/4%20god_nac_saveta_final_site.pdf

⁵⁶ Iako su na prvim izborima za nacionalni savet Slovaci izbegli zamke političkih stranaka, u drugom i trećem izbornom ciklusu 2010, odnosno 2014. godine postojala je snažna sprega sa uticajnom „većinskom” političkom strankom.

⁵⁷ *Národnostná rada slovenskej národnostnej menšini 2003–2013*, Novi Sad, 2013, str. 105.

godine. U sva tri saziva podršku većine Slovaka su dobile liste na kojima je bila ili koje je predvodila Ana Tomanova Makanova, predsednica Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine u sva tri saziva.

U vezi sa sprovođenjem kulturne politike Nacionalni savet ima određena ovlašćenja i koja neposredno ostvaruje preko Odbora za kulturu, o čijem radu će biti više reči nakon analize uslova u kojima se taj rad odvija.

Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina utvrđeno je da u oblasti kulture nacionalni saveti ostvaruju sledeće nadležnosti:

- Nacionalni savet može radi očuvanja, unapređenja i razvoja kulturne posebnosti i očuvanja nacionalnog identiteta nacionalne manjine, samostalno ili u saradnji sa državom, pokrajinom, lokalnom samoupravom ili drugim pravnim licima, da osniva ustanove kulture nad kojima vršiti prava i obaveze osnivača (član 16).

- Istim članom je predviđeno da Država, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave može, ukoliko su osnivači ustanove kulture od interesa za nacionalnu manjinu preneti osnivačka prava na nacionalni savet.

- Članom 17. Zakona utvrđeno je da u ustanovama kulture čiji je osnivač Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave, a za koje nacionalni savet utvrdi da su od posebnog značaja za očuvanje identiteta nacionalne manjine, nacionalni savet: imenuje jednog člana upravnog odbora ustanove; daje mišljenje o predloženim članovima upravnog odbora ustanove; daje mišljenje u postupku izbora direktora ustanove. Stavom 2. istog člana predviđeno je i to da ukoliko više nacionalnih saveta utvrdi da je neka ustanova u oblasti kulture od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta nacionalne manjine, nacionalni saveti imenuju po jednog člana upravnog odbora te ustanove.

- Članom 18. Zakona propisane su još tri nadležnosti u oblasti kulture o kojima nacionalni savet samostalno odlučuje: a) utvrđuje koje su ustanove i manifestacije u oblasti kulture od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta

određene nacionalne manjine; b) 2) utvrđuje strategiju razvoja kulture nacionalne manjine i c) utvrđuje koja su pokretna i nepokretna kulturna dobra od posebnog značaja za nacionalnu manjinu.

– Istim članom utvrđeno je više savetodavnih i konsultativnih nadležnosti nacionalnog saveta: a) da pokreće postupak pred nadležnim organom ili ustanovom za utvrđivanje statusa zakonom zaštićenih pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara od značaja za nacionalnu manjinu; b) da predlaže preduzimanje mera zaštite, sanacije i rekonstrukcije kulturnih dobara od značaja za nacionalnu manjinu; c) da daje mišljenja i predloge u postupku izrade prostornih i urbanističkih planova u jedinici lokalne samouprave u kojoj se nalaze kulturna dobra od značaja za nacionalnu manjinu; d) da predlaže obustavljanje izvršenja prostornih i urbanističkih planova ako smatra da se time ugrožavaju kulturna dobra od značaja za nacionalnu manjinu; e) da daje mišljenje nadležnom organu u postupku izdavanja dozvole za premeštanje nepokretnog kulturnog dobra od značaja za nacionalnu manjinu na novu lokaciju; f) da daje mišljenje u postupku osnivanja ili ukidanja biblioteka ili organizacionih jedinica biblioteka koji imaju fond knjiga na jeziku nacionalne manjine; g) da daje predlog za raspodelu sredstava koja se dodeljuju putem javnog konkursa iz budžeta Republike, autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave ustanovama, manifestacijama i udruženjima nacionalne manjine u oblasti kulture; h) da predlaže najmanje jednog kandidata za zajedničku listu kandidata za izbor Nacionalnog saveta za kulturu; i) da određuje svog predstavnika u Nacionalnom savetu za kulturu koji, bez prava odlučivanja, učestvuje u njegovom radu kada se razmatraju pitanja od značaja za kulturu nacionalne manjine.

Ostvarujući ove Zakonom utvrđene nadležnosti Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine je 2008. godine, zajedno sa Skupštinom AP Vojvodine⁵⁸, osnovao Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka i utvrdio da su ustanove od posebnog značaja za slovačku nacionalnu manjinu: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka u Novom Sadu, Slovačko vojvođansko pozorište, Muzej vojvođanskih Slovaka, Galerija „Zuska Medvedova“, Biblioteka „Štefan Homola“ u Bačkom Petrovcu, Opštinska biblioteka, Galerija naivne umetnosti, Spomen kuća

⁵⁸ Videti: <http://www.slovackizavod.org.rs/sr/zavod/akti/odluka-o-osnivanju>

Martina Jonaša u Kovačici i Biblioteka „Dositej Obradović“ u Staroj Pazovi⁵⁹. U skladu sa pomenutim članom 18. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina Nacionalni savet je doneo i Odluke na osnovu kojih je proglasio četrnaest manifestacija koje su od izuzetnog značaja za slovačku nacionalnu manjinu: Slovačke narodne svečanosti (Bački Petrovac), Folklorni festival „Tancuj, tancuj“ (Gložan), Dečiji folklorni festival „Od zlata kapija“ (Kisač), Festival slovačke tradicionalne pesme Susreti u pivničkom polju (Pivnice), Festival slovačke muzike Zlatni ključ u Selenči, prolećni festival klasične muzike u Bačkom Petrovcu i druge manifestacije posvećene slikarstvu, govornoj reči i književnosti.

Za ostvarivanje nadležnosti Nacionalnog saveta u oblasti kulture od naročito značaja je rad Odbora za kulturu. Osnivanje i rad Odbora su uređeni čl. 40. Statuta Nacionalnog saveta, a trenutni saziv ima jedanaest članova. Odbor za kulturu još nije utvrdio strategiju kulture Slovaka u Srbiji (Vojvodini), ali je Zavodu za kulturu vojvođanskih Slovaka poverio izradu Analiza stanja slovačke kulture koji je polazište za izradu strategije u 2015. godini.

Bez obzira na to što strateški dokument nije pripremljen, Odbor za kulturu je radio na osnovu određene strateške vizije koja je okupila veliki broj kulturnih stvaralaca i aktivista koji su se posvetili radu u devet komisija za: književno stvaralaštvo, izdavačku delatnost, pozorišnu delatnost, likovno stvaralaštvo, muzejsku delatnost, muzičko stvaralaštvo, bibliotečku delatnost, unapređenje položaja kulturno-umetničkih društava, unapređenje kvaliteta festivala. Struktura komisija ukazuje na nameru Odbora da ravnomerno razvija tradicionalne i savremen oblike kulture. Uočljivo je da nisu ustanovljene komisije koje bi se starale o zaštiti nepokretnih kulturnih spomenika ili zaštiti narodnog stvaralaštva. Očekuje se da će se nakon uspostavljanja punog kapaciteta za rad Nacionalnog saveta, posle izbora u oktobru 2014. godine, uspostaviti nova radna tela koja će upotpuniti staranje o kulturi i kulturnim dobrima slovačke nacionalne manjine.

⁵⁹ Odluka Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine doneta 24. juna 2011. godine.

U vezi sa Strategijom razvoja kulture Nacionalni savet, odnosno Odbor za kulturu poverio je Zavodu za kulturu vojvođanskih Slovaka da pripremi analizu stanja i predloži politiku razvoja kulture Slovaka. Rezultate tog rada Zavod je objavio 2013. godine u obimnoj studiji „Krok vpred“ (Korak napred). Analiza stanja smeštena je u realni politički, socijalni i istorijski kontekst i njeno pažljivo čitanje ukazuje na to da su osnovni problemi planiranja kulturnog razvoja i zaštite identiteta nacionalnih manjina ti što u savremenoj Srbiji nije usvojena strategija kulture, niti je utvrđena politika (strategija) multikulturalnosti. Sa ovim problemima suočili su se i drugi „inženjeri“ kulturnih politika nacionalnih manjina u Srbiji koji svoje ideje i projekcije smeštaju na rastresito idejno tlo u koje se brzo utapaju bez mogućnosti da ostave trag u ukupnom kulturnom životu. Da te ideje i predlozi za očuvanjem i razvojem „manjinskih“ kultura udaraju u čvrsto tlo jasne kulturne politike one bi glasno odzvanjale, preplitale se sa drugim idejama, nadahnjivale se slobodom i proizvodile i izražavale kulturne sadržaje koji odišu kreativnošću. Ideje koje nemaju takav kulturni naboj bi se gasile, ali ne zbog toga što su njihovi mislioci politički nepodobni, već zbog toga što nemaju svoje utočište.

Progresivnoj kulturnoj politici potrebni su slobodni mediji, obrazovani stručnjaci, biblioteke koje ne prokišnjavaju i čiji se knjižni fondovi ne spaljuju, muzeji u kojima su posetioci, a ne večiti planeri njihove rekonstrukcije, javna kultura koja ne podilazi strastima već podstiče na kreativnost i slobodu mišljenja. Svega toga u savremenoj Srbiji nema jer se nacionalna kulturna politika, kao i kulturne politike nacionalnih manjina, vode u političkim strankama. Zbog toga je moguće da su na mestima direktora biblioteka politički podobni pisci koji su napisali više knjiga nego što su ih pročitali, da muzejima i pozorištima rukovode umetnici „pomilovani“ od partijskih politbiroa, a ne stručnjaci školovani za upravljanje kulturnim razvojem.

Na ovom primeru se vidi da „departizacija“ nacionalnih saveta, na koju se s pravom ukazuje, kao na uslov razvoja manjinskih kulturnih politika, nije jedini i najveći problem očuvanja identiteta baštenika tih kultura. Suštinski problem kulturnog razvoja „manjinskih“ politika je u političkoj kulturi Srbije koja nemušto ćuti pred zagađivanjem javne kulture. Na vaspitavanje društva, odnosno njegov kulturni nazor

najveći uticaj bi trebalo da imaju „elite znanja⁶⁰“ koje na žalost samo kad-kad i samo u prigodnim prilikama ukazuju na probleme. U razvijenoj političkoj kulturi političke elite rešavaju probleme zbog toga što ih elite znanja kritičkim duhom i argumentima primoravaju na to. U savremenoj političkoj kulturi Srbije je razumljivije to što političke stranke drže kulturnu strategiju u zapečku nego to što „elite znanja“ prećutno pristaju na takvo stanje.

Projekcije razvoja manjinskih kultura zarobljene su u mitu o dve Srbije, jednoj koja je čuvar srpske tradicije i čvrsto ukorenjenog nacionalnog identiteta i druge koja je kosmopolitski otvorena ka različitosti i toleranciji. Snaga „nacionalnog modela“ je u institucionalnim resursima i jasnom konceptu zasnovanom na nespornim simbolima srpske duhovne i materijalne kulture koji svoje mesto imaju u baštini svetske kulture, ali i u slabostima „kosmopolitskog“, odnosno građanskog modela koji ne ume da definiše šta taj koncept u stvari znači. Spoj tradicije i modernog u srbijanskoj kulturi je problem koji se može prevazići samo u širem kulturnom i slobodnom političkom kontekstu. Deficit takvog okruženja omogućava da se građansko poimanje multikulturalnosti u našem društvu svodi ili na pojmove tolerancije ili razumevanja različitosti. Šta više, kada se i povede razgovor o alternativnom modelu kulturnih prožimanja rasprava se vrlo brzo okonča jer se pretvori ili u besplodnu raspravu o „narcizmima malih razlika“ ili u bezidejni galimatijas stavova o asimilaciji i stapanju identiteta.

U takvim društvenim okolnostima nacionalni saveti treba da definišu sopstvene koncepte očuvanja i razvoja „manjinskih“ kultura. Reč je o zadatku na koji nije lako odgovoriti i koji se uglavnom oslanja na strategije prilagođavanja, odnosno strategije kulturnog opstanka, a ne na razvojne koncepte koji podrazumevaju da su manjinske kulture deo ukupnog (multi)kulturnog identiteta zemlje.

Pored toga, konceptualisti razvoja „manjinske“ kulture imaju značajan zadatak da razvojni model prilagode Zakonom utvrđenoj metodologiji finansiranja delatnosti i rada manjinskih samouprava. Članom 114. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina,

⁶⁰ Čedomir Čupić, *Politička kultura i mediji*, Godišnjak Fakulteta političkih nauka, FPN, Beograd, 2009., str. 342.

utvrđeno je da se „sredstva za finansiranje rada nacionalnih saveta obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije, budžeta autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, donacija i ostalih prihoda“, a članom 115. da se „visina sredstava iz javnih izvora koja se obezbeđuju za finansiranje delatnosti nacionalnih saveta određuju se za svaku godinu Zakonom o budžetu Republike Srbije, odnosno odlukama o budžetu AP Vojvodine i jedinica lokalne samouprave“. Ideja zakonodavca je verovatno bila da se, s jedne strane osiguraju stalna sredstva za funkcionisanje kulturne autonomije, a sa druge strane da se donošenjem godišnjih planova finansiranja obezbedi to da nacionalne manjine dele opšte stanje ekonomskog, privrednog i fiskalnog stanja u zemlji. Ovo rešenje samo donekle ima logike.

Međutim, sa stanovišta promišljene nacionalne i delotvorne „manjinske“ politike, 2. stav istog člana nije ubedljiv. Naime, utvrđeno je to da se sredstva obezbeđena u budžetu Republike Srbije za delatnosti manjinskih samouprava raspoređuju tako da se „30% raspoređuje u jednakim iznosima svim registrovanim nacionalnim savetima u Republici Srbiji, a ostatak sredstava (70%) srazmerno broju pripadnika određene nacionalne manjine koju nacionalni savet predstavlja, kao i ukupnom broju ustanova te nacionalne manjine u oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma i obimu aktivnosti tih ustanova“. Odluku o raspoređivanju ovih sredstava donosi nadležni državni organ na predlog nacionalnih saveta.

U praksi to znači da će više sredstava dobiti brojnije nacionalne manjine i nacionalni saveti koji su, bez obzira na njihove potrebe, kapacitete, kvalitet, osnovala veći broj ustanova. Nacionalni savet tom logikom, ukoliko osnuje zavod za kulturu, pozorište, biblioteku, kulturno umetničko društvo i druge ustanove dobija više sredstava nego ukoliko to nije učinio. Teorije velikih brojeva o kojima je vođena rasprava, dobile prevagu su nad teorijama racia⁶¹. Usvojen način finansiranja ne podstiče razvoj „manjinskih“ kultura prilagođen njihovim potrebama, već omogućava finansiranje tradicionalnih

⁶¹ Goran Bašić, *Demografija i politika multikulturalnosti*, u Macura M. i Gavrilović, A., „Evaluacija populacione politike u Srbiji 1945–2004“, Demografski zbornik, Knjiga VII, SANU, 2005., str. 377–403.

ustanova kulture, kakve su pripadnici slovačke nacionalne manjine osnovali znatno pre donošenja bilo kakvog zakona kojim se uređuje njihov položaj. Nacionalni saveti nacionalnih manjina poput Slovaka i Mađara koji su svoje kulturne ustanove i resurse gradili godinama u skladu sa potrebama zajednica, nemaju teškoće u vezi sa prilagođavanjem ovakvom načinu finansiranja manjinskih samouprava i kulturne autonomije. Sa druge strane svi ostali nacionalni saveti se, čak i ukoliko predstavljaju brojne zajednice, suočavaju sa problemima u vezi sa obezbeđivanjem sredstava za ostvarivanje kulturne autonomije. Malobrojne manjine se dodatno suočavaju sa problemima upravljanja resursima, jer je daleko lakše osnovati ustanovu „manjinske“ kulture nego s njom delotvorno i racionalno upravljati.

Pisci „Analize uslova i razvoja kulturne strategije Slovaka“ su većini ovih izazova odoleli. Zahvaljujući tome što kulturni život Slovaka u Vojvodini, uprkos izvesnoj zatvorenosti slovačke zajednice, nije konstrukt nove manjinske politike već je nastavak brižljivog kontinuiteta staranja o etno-kulturnom identitetu, bilo je moguće utkati ga u zadatac matricu finansiranja.

Analiza je zbog toga zasnovana na jasnim institucionalnim i materijalnim pretpostavkama za razvoj kulture slovačke nacionalne manjine⁶². Predloženi prioriteti strategije kulture Slovaka u Srbiji do 2018. godine odnose se na kulturnu baštinu, scenski (pozorišni) rad, biblioteke, jezik, kulturu, izdavačku delatnost, arhitekturu, folklor. Reč je o konceptu koji se odgovorno zalaže za očuvanje, ali i za realno unapređenje kulture Slovačke zajednice u Srbiji. Međutim, autori ovog dokumenta su svesni problema i nedostataka ukupne kulturne politike u Srbiji i nastoje da procenu smeste u racionalan, a ne poželjan razvojni strateški koncept.

Punom razvojnom konceptu kulture Slovaka u Srbiji nedostaje, kako je već rečeno, razvojna nacionalna politika kulture i jasno definisana politika multikulturalnosti. U sadašnju politiku multikulturalnosti, koja podstiče segregaciju manjina i etnifikaciju politike, teško je utkati

⁶² Katarína Mosnáková, *Prehľad jednotlivých oblastí kultúri Slovákov v Srbsku*, „Krok vpred“, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, Novi Sad, 2013, str. 25–35; Milina Sklabinská, *Institucionálny kontext Slovákov v Srbsku*, Ibid., str. 22–24.

strategiju razvoja bilo koje parcijalne kulture, a da se ne upadne u zamku centralističkih i etatističkih modela upravljanja. Ovaj problem se u analizi naslućuje i ukazuje se da je za slovačku manjinu poželjan participativni model upravljanja kulturom. Nažalost, u prvoj fazi analize ova ideja nije dovedena do kraja i nije uspjela da ukaže na značaj upravljanja kulturnom politikom manjine u lokalnoj zajednici.

Sistem zaštite nacionalnih manjina u Srbiji je centralistički i sam po sebi ne podstiče lokalne multikulturalne politike. Zbog toga se uslovi za ostvarivanje priznatih prava u lokalnim zajednicama bitno razlikuju. U nekim slučajevima te razlike su uočljive, u drugima su prikrivene, a po pravilu nepovoljnije uslove za ostvarivanje i zaštitu priznatih prava imaju pripadnici nacionalnih manjina koji žive disperzirano ili udaljeno od tradicionalnih centara manjinske kulture. Logika zakonodavca, ali i političkih elita pojedinih nacionalnih manjina, zasnovana na ideji da se prioritarno štite identitet brojnih i homogeno nastanjenih nacionalnih manjina, uslovlila su to da malobrojne manjinske zajednice, kojima je po pravilu potrebna posebna zaštita, nemaju uslove za očuvanje identiteta i baštine⁶³.

Ostvarivanje prava nacionalnih manjina u lokalnim zajednicama načelno je uređena Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i Zakonom o lokalnoj samoupravi. Međutim, suštinska razrada načelne zakonske zaštite prava nacionalnih manjina u lokalnoj samoupravi nije ostvarena. Ostvarivanje prava nacionalnih manjina u lokalnoj zajednici se u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina

⁶³ Najuočljiviji primer centralističke i birokratizovane kvazi politike multikulturalnosti u Srbiji je odbijanje nadležnog Ministarstva da omogući cincarskoj nacionalnoj manjini formiranje posebnog biračkog spiska na osnovu kojeg bi izabrali manjinsku samoupravu i tako stvorili infrastrukturu i uslove za zaštitu izuzetno bogate, kulturne baštine ove sada malobrojne etničke grupe. Takav stav Ministarstva, zasnovan na članu 2. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i članu 44. stavu 2. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, opovrgao je Zaštitnik građana Mišljenjem (16-4370/13 od 21. maja 2014 godine) u kojem je ukazao na važnost i logiku zaštite malobrojnih nacionalnih manjina. Upravni sud je Presudom (7 Uip. 1/14 od 17. decembra 2014. godine) poništio Rešenje Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu kojim je odbijen zahtev cincarskog udruženja „Lunjina” za upis u poseban birački spisak za izbor nacionalnog saveta. Posledice su te da cincarska zajednica u naredne četiri godine neće imati uslove da se stara o kulturnom identitetu i baštini.

pominje u članu 11. kojim se propisuje službena upotreba jezika i pisama nacionalnih manjina i članu 16. stavu 4. kojim je propisan način isticanja simbola nacionalne manjine. Bliže ostvarivanje ovog prava delimično je urađeno u Odeljku III Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama⁶⁴. Problemi u vezi sa uvođenjem u službenu upotrebu jezika nacionalnih manjina, a naročito problemi u vezi sa ostvarivanjem ovog prava ukazuju na slabosti kojima se niko ne bavi.

65

U Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina ustanovljen je centralistički model upravljanja kulturnom autonomijom. Nacionalni saveti se biraju na nacionalnom, centralnom nivou i nije propisan način na koji se vrši decentralizacija ili dekoncentracija upravljanja manjinskom samoupravom. Sam izraz „decentralizacija manjinske samouprave“ je rogovatan i ukazuje na napetost koja vlada između suštinskih principa samouprave, u čijoj srži su s jedne strane, građanska inicijativa i učešće i sa druge strane, normativni model u kojem dominira kvazi etatistički model upravljanja kulturnom autonomijom.

Prema članovima 12, 15,⁶⁶ 17, 18, 20⁶⁷, 22 Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, nacionalni savet obrazovno vaspitnim ustanovama i ustanovama kulture čiji je osnivač lokalna samouprava daje mišljenja i predloge koji se odnose na upravljanje i organizaciju stručnih poslova. Članom 26. istog Zakona predviđeno je da nacionalni saveti daju predloge, inicijative i mišljenja o pitanjima koja se odnose na položaj nacionalnih manjina i očuvanje posebnosti nacionalnih manjina i organima jedinica lokalne samouprave. Ustavni sud je osporio ovaj član Zakona uz obrazloženje da je propisani postupak u suprotnosti sa ustavnim određenjem nadležnosti lokalnih samouprava. Šta više, Ustavni sud je ukazao i na to da u upravnom

⁶⁴ „Službeni glasnik RS”, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon i 30/2010.

⁶⁵ Goran Bašić, Ljubica Đorđević, *Ostvarivanje prava na službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u Republici Srbiji*, Zaštitnik građana, Beograd, 2010.

⁶⁶ Ovi članovi su među članovima Zakona koje je u celini ili u pojedinim stavovima i tačkama osporio Ustavni sud, Odlukom donetoj na sednici održanoj 16. januara 2014. godine. Oni su se primenjivali sve do stavljanja van snage na osnovu Odluke US i bili su među standardima ostvarivanja prava nacionalnih manjina.

⁶⁷ Stavovi 1–4 ovog člana su stavljeni van snage Odlukom US.

sistemu Srbije nadležnosti ostvaruju državni, pokrajinski organi i organi lokalne samouprave, a da nedržavna tela poput manjinskih samouprava ostvaruju poslove u javnim delatnostima ukoliko su im poverena ovlašćenja za to.

Najzad, iako je reč o izboru centralnog tela manjinske samouprave koje nema formalnih, ni suštinskih veza sa građanima u lokalnim samoupravama, upis u poseban birački spisak se poverava „organu uprave jedinice lokalne samouprave prema mestu prebivališta“ (čl. 52). U skladu sa ovim članom su i obaveze jedinice lokalne samouprave da: formalno organizuje poslove koji se odnose na sprovođenje izbora, a neformalno učestvuje u sprovođenju izbora – na osnovu odluka Republičke izborne komisije koja sprovodi izbore za nacionalne savete na osnovu Zakona. U sastavu radnih tela za sprovođenje izbora su po pravilu načelnici opštinskih uprava⁶⁸, što omogućuje kontrolu pravilnosti rada biračkog odbora (čl. 82). Sredstva za finansiranje rada nacionalnih saveta obezbeđuju se i iz budžeta jedinice lokalne samouprave (čl. 114), na osnovu odluke nadležnog organa jedinice lokalne samouprave da učestvuje u finansiranju nacionalnih saveta koji predstavljaju nacionalne manjine koje u stanovništvu jedinice lokalne samouprave dostižu najmanje 10% od ukupnog stanovništva ili nacionalnih manjina čiji je jezik u službenoj upotrebi na teritoriji jedinice lokalne samouprave (čl. 115).

Članom 20. Zakona o lokalnoj samoupravi⁶⁹ je utvrđeno da se jedinica lokalne samouprave, pored toga što organizuje vršenje poslova u vezi zaštite kulturnih dobara od značaja za opštinu i podstiče i finansira razvoj kulturnog i umetničkog stvaralaštva i programa (tačka 18), ona stara i o ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih prava i individualnih i kolektivnih prava pripadnika nacionalnih manjina i etničkih grupa (tačka 32). Istim članom je utvrđena obaveza lokalne samouprave da utvrđuje jezike i pisma nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi na teritoriji opštine (tačka 33), te da se stara o javnom informisanju od lokalnog značaja i obezbeđuje uslove za javno informisanje na srpskom jeziku i jeziku nacionalnih manjina, koji se koriste na teritoriji opštine i osniva televizijske i radio stanice koje

⁶⁸ http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm

⁶⁹ „Službeni glasnik RS”, br. 129/2007 i 83/2014 - dr. Zakon.

izveštavaju na jeziku nacionalnih manjina koji je u opštini u službenoj upotrebi, kao i koje izveštavanja na jeziku nacionalnih manjina koji nije u službenoj upotrebi, kada takvo izveštavanje predstavlja dostignuti nivo manjinskih prava (tačka 34).

Opštine Kovačica i Bački Petrovac, uprkos tome što su multietničke i što su njihovi žitelji pripadnici nacionalnih manjina, nemaju značajnijih odredbi u statutima kojima konkretno uređuju ostvarivanje prava nacionalnih manjina.

Statutom Opštine Bački Petrovac⁷⁰ utvrđeno je da je pored srpskog jezika i ćiriličkog pisma u službenoj upotrebi i slovački jezik i njegovo pismo (član 9). Shodno utvrđenoj ravnopravnoj dvojezičnosti su članovi Statuta koji uređuju da tekst na pečatu bude i na slovačkom (član 7) i da se simboli nacionalnih manjina mogu isticati u službenim prostorijama organa Opštine (član 8). Član 12 Statuta uređuje to da u postupku promene naziva ulica, trgova, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta Opština mora da pribavi mišljenje Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine. Članom 16. Statuta Opštine utvrđeno je, u saglasnosti sa pomenutim članom 20. Zakona o lokalnoj samoupravi da se Opština, pored ostalog, stara i o: ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih i individualnih i kolektivnih prava pripadnika nacionalnih manjina i etničkih grupa (tačka 35); o utvrđivanju i ravnopravnom korišćenju u službenoj upotrebi jezika i pisama nacionalnih manjina (tačka 36) i o javnom informisanju od lokalnog značaja na srpskom i slovačkom (tačka 37).

Za ostvarivanje prava slovačke nacionalne manjine u opštini Bački Petrovac su i nadležnosti opštine u vezi sa: zaštitom kulturnih dobara od značaja za Opštinu i za nacionalne zajednice čiji pripadnici žive na teritoriji Opštine; podsticanjem razvoja kulturnog i umetničkog stvaralaštva nacionalnih zajednica; finansiranjem/sufinansiranjem programa i projekata u oblasti kulture; obezbeđivanjem uslova za rad muzeja, biblioteka i drugih ustanova kulture čiji je Opština osnivač (tačka 19). Pored toga značajno je i to što je među nadležnostima Skupštine opštine utvrđeno da se ovo telo stara o donošenju mera i

⁷⁰ Broj: 011-60/2008-02 od 8. septembra 2008. godine.

usvaja preporuke za unapređenje ljudskih i manjinskih prava (član 34, tačka 29).

Članom 157. Statuta utvrđeno je da se shodno članu 98. Zakona o lokalnoj samoupravi u Opštini osniva savet za međunacionalne odnose, kao samostalno radno telo, koje čine predstavnici srpskog naroda i nacionalnih manjina, a narednim članovi (158-160) definišu i nadležnosti, izbor i položaj ovog tela, kao i obaveza Skupštine opštine da u ovaj savet imenuje članove koje predlože nacionalni saveti nacionalnih manjina.

Statutom opštine Kovačica⁷¹ utvrđeno je da su, pored srpskog jezika i ćirilčkog pisma, u ravnopravnoj službenoj upotrebi i slovački, mađarski i rumunski jezik i njihova pisma (član 12), a shodno tome i izgled i tekst pečata Opštine na ovim jezicima (član 5, stav 3). Članom 16. su, na sličan način kao i u Statutu opštine Bački Petrovac, utvrđene nadležnosti Opštine u vezi sa ostvarivanjem i zaštitom ljudskih i manjinskih prava (tačka 32), osnivanjem i radom ustanova kulture i zaštitom kulturnih dobara (tačka 18), informisanjem na jezicima nacionalnih manjina (tačka 34). Sličnost u pojedinim članovima statuta ove dve opštine je uočljiva i u članu 86. Statuta opštine Kovačica kojim je uređen položaj, status i poslovi Saveta za međunacionalne odnose.

U skladu sa zakonom i statutima utvrđenim nadležnostima i poslovima koje obavljaju, opštine Bački Petrovac i Kovačica su razvile načine zaštite, očuvanja i unapređenja etno-kulturnog identiteta slovačke nacionalne manjine. U ovim opštinama je, kako je rečeno, najveći broj ustanova od značaja za slovačku nacionalnu manjinu i odražava se veliki broj značajnih pozorišnih, folklornih, književnih i drugih manifestacija.

Šta više, Opština Bački Petrovac je u Strategiji održivog razvoja Opštine do 2020. godine⁷² među kulturno istorijskim objektima, ustanovama kulture i manifestacijama izdvojila i one koje se bave ili su od značaja za očuvanje i zaštitu tradicije i kulture Slovaka u Opštini: Biblioteka „Štefan Homola“, „Slovačko Vojvođansko pozorište“,

⁷¹ Broj:06-32/08 od 14. jula 2008. godine.

⁷² Skupština opštine ju je usvojila u oktobru 2014.

„Muzej Vojvođanskih Slovaka“, „Matica slovačka“, Kulturno-umetničko društvo „Jednota“, „Asocijacija Slovačkih udruženja žena“, potom „Zavičajna kuća u Petrovcu“, Galerija „Zuzke Medveđ“, Folklorni festival „Tancuj, tancuj“, „Slovačke narodne svečanosti“, „Petrovački pozorišni dani“, Festival klasične muzike „Prolećne note“, Festival slovačkih narodnih pesama „Spievaj že si, spievaj“, „Bijenale slovačkih slikara u Srbiji“, „Susret slovačkih horova“ i drugo.

Analiza strateškog dokumenta ukazuje na brojne probleme sa kojima se suočava opštinska uprava. Primera radi, uprkos zapaženim rezultatima „Slovačkog vojvođanskog pozorišta“ i razvijenom amaterskom pozorišnom životu u opštini, posećenost predstavama je mala, potom, uprkos razvijenoj mreži kulturnih ustanova, manifestacija i udruženja, nije uspostavljena delotvorna mreža i načini saradnje među njima. Strateški dokument utvrđuje kulturni kapital u Opštini – pored pomenutih resursa ova strategija ukazuje i na razvoj „Muzeja vojvođanskih Slovaka“, Galerije „Zuzka Medveđ“, Biblioteke „Štefan Homola“, „Matice slovačke“.

Prepreke unapređenju ukupnog kulturnog života u opštini, ali i kulturi Slovaka jesu loša infrastruktura objekata kulture, njihova zapuštenost, nerešeni pravno-imovinski status, zapostavljanje upravljanja kulturom u opštinskoj administraciji, zatvorenost slovačke zajednice, nizak nivo participativnosti građana i nedostatak kulturne „ponude“ za srednju starosnu generaciju.

Ostvarivanje akcionog plana koji je, uz Strategiju, Opština usvojila za period 2014–2016. godina trebalo bi da doprinese prevazilaženju pomenutih problema. Namera opštinske uprave je da kroz saradnju sa lokalnim partnerima („Matica slovačka“, „Slovačko vojvođansko pozorište“, „Slovački narodni muzej“) razvije infrastrukturne i druge kapacitete od značaja za očuvanje kulturne baštine i razvoj kulturnog stvaralaštva. Sadržaj akcionog plana ukazuje na nastojanje Opštine da obezbedi sredstva za rešavanje razvojnih infrastrukturnih projekata – izgradnja Doma kulture, uređenje prostora Muzeja, sanaciju prostora Galerije i Biblioteke i drugo.

Finansiranje ustanova kultura i delatnosti koje one obavljaju, kao i delatnosti udruženja koja se staraju o kulturi i tradiciji ili razvijaju stvaralačke programe ostvaruje se iz budžetskih sredstava opštine i

putem projekata. U pomenutoj Strategiji naglašeno je da se tek mali procenat sredstava obezbeđuje na konkursima koje objavljuje Evropska komisija, a finansiranje iz opštinskog budžeta, budžeta Autonomne pokrajine i fondova Kancelarije za saradnju sa Slovacima koji žive u inostranstvu Ministarstva inostranih poslova Republike Slovačke obezbeđuje kakvu-takvu stabilnost.

Odlukom o Budžetu⁷³ opštinska vlast se opredelila da u 2015. godini među značajnijim investicijama budu i uređenje dvorišta budućeg kulturnog centra i saniranje zgrade biblioteke. Za finansiranje delatnosti iz oblasti kulture iz opštinskog budžeta će se izdvojiti 33.140.000 dinara ili 6,7%.

Biblioteka „Štefan Homola“ će u 2015. godini iz opštinskog budžeta dobiti 4.852.000 dinara od čega će se najveći deo utrošiti na plate zaposlenih, doprinose, tekuće održavanje, a ovim iznosom nisu predviđena sredstva za digitalizaciju fondova, usklađivanje rada Biblioteke sa standardima, kao ni usavršavanje.

Za rad „Slovačkog vojvođanskog pozorišta“ namenjeno je 7.511.000 dinara, a ukupna javna sredstva namenjena za rad Pozorišta iznose 11.197.000 dinara. Ni ovaj deo budžeta nije razvojan, jer je najveći deo namenjen troškovima naknada zaposlenih, ugovorima, kao i tekućim troškovima. Slična situacija je i sa raspodelom sredstva namenjenih „Muzeju vojvođanskih Slovaka“ jer je od planiranih 10.577.000 dinara 80% namenjeno rekonstrukciji prostora u koji bi Muzej trebalo da se preseli i naknadama zaposlenih. Za Gimnaziju „Jan Kolar“, koja ima ogroman posredan značaj za kulturu vojvođanskih Slovaka, Opština izdvaja 7.032.000 dinara u 2015. godini.

Najzad, za razvoj kulture, odnosno podsticanje kulturnog i umetničkog stvaralaštva opština će izdvojiti 8.350.000 dinara: po dva miliona će se izdvojiti za podršku rada kulturno-umetničkih društava i organizaciju manifestacija, milion za podršku „Matici slovačkoj“, a preostali fond za podršku nevladinim organizacijama. U Odluci o Budžetu predviđeno je i to da će Opština izdvojiti 3.201.000 dinara za programe nacionalnih manjina, ali prema stavkama koje razrađuju

⁷³ Odluka o Budžetu Opštine Bački Petrovac za 2015. godinu doneta na XIII sednici Skupštine opštine 29. decembra 2014. godine.

ovu budžetsku stavku može se naslutiti da se ova sredstva odnose na programe socijalne zaštite i integracije Roma.

Opština Kovačica je usvojila Strateški plan razvoja Opštine 2010–2015. godine⁷⁴ u kojem se uprkos konstataciji o multikulturalnom karakteru opštine i nabranjanju kulturnih potencijala, kulturi ne pridaje značaj. Strateški plan je skoncentrisan na lokalni ekonomski razvoj, a kultura u tim programima nije shvaćena kao resurs i stub razvoja. Izostavljanjem kulture sa liste prioriteta razvoja Opština se, uprkos ogromnom potencijalu za razvoj „kreativnih industrija“, opredelila za pasivan model kulturne egzistencije u kojem se ustanovama u oblasti kulture raspoređuju budžetska sredstva za rad i obavljanje delatnosti.

Za delotvorniji pristup razvoju i funkcionalno korišćenje kulturnih potencijala Opština se opredelila u Nacrtu strategije razvoja turizma opštine Kovačica za period 2014–2020. godine⁷⁵. U ovom dokumentu multikulturalnost je označena kao kvalitativna prednost života na ovom području, izdvojeni su kulturni potencijali u opštini i ukazano je na mogućnosti njihovog funkcionalnog korišćenja kroz razvoj strategije „turizma običaja“, „verskog“, „tematskog (kružnog)“, „manifestacionog“, „kongresnog“ turizma. Iako se u ovom dokumentu postiže veza između kulturnog i ekonomskog razvoja i posredno se ukazuje na njihovu međuzavisnost, u SWOT analizi ekonomskog razvoja nisu razmatrane komponente kulture, a u integralnoj SWOT analizi se kulturnim potencijalima pristupa sa stanovišta pasivnih činilaca razvoja.⁷⁶

Na nivou deskripcije Nacrt strategije prepoznaje značaj razvoja kulturnog turizma i kreiranja novih proizvoda u kulturi, ali na nivou predloga praktičnih politika i akcija izostaju aktivnosti i mere koje doprinose da se kultura postavi u centar privrednog razvoja opštine. To je uočljivo u akcionom planu uz Nacrt strategije koji se u vezi sa kreiranjem novih kulturnih proizvoda usmerava ka sadržajima koji nisu u polju kulturnih dinamizama – foto safari, posmatranje ptica,

⁷⁴http://www.kovacica.org/index.php?option=com_jdownloads&Itemid=0&view=fnish&cid=84&catid=8&lang=sr

⁷⁵http://www.kovacica.org/index.php?option=com_jdownloads&Itemid=0&view=fnish&cid=596&catid=8&lang=sr

⁷⁶ Videti strane 61 i 94 Nacrta Strategije razvoja turizma opštine Kovačica.

razvijanje kongresnog turizma, dopune kapaciteta „običajnog“ turizma. Takođe, plan razvoja kulturnog turizma sadrži isključivo plan ulaganja u infrastrukturu, odnosno u sanaciju ili izgradnju objekata. Izostajanje namere da se ulaže u razvojne programe, ljudske resurse i programe potvrđuje činjenicu da se kultura doživljava kao dekor, fasada ukupnog razvoja opštine, a ne kao komponenta ekonomskog razvoja.

Odnos prema kulturi i korišćenju kulture kao zamajcu razvoja, ali i resursima za zaštitu etno-kulturnih identiteta nacionalnih manjina uočljiv je u Odluci o budžetu opštine Kovačica za 2014. godinu⁷⁷. Izdvajanja iz budžeta Opštine za kulturu nisu mala, ali su kao i u većini lokalnih samouprava u Srbiji namenjena za troškove sanacije i održavanja objekata i plate zaposlenih u ustanovama kulture. Za razvojne programe i programe kreativnih industrija koji bi uz planski razvoj ekonomskog razvoja trebalo da doprinesu produktivnosti kulturnih sadržaja se po pravilu ne izdvajaju sredstva.

U 2014. godini opština Kovačica je izdvojila 8.333.000 dinara za rad „Galerije naivne umetnosti“, od kojih sredstva za razvojne programe nisu izdvojena. Slična situacija je i u vezi sa 10.960.000 dinara namenjenim radu Biblioteke, od kojih u je u strukturi troškova čak 80% namenjeno za troškove zarada, poreza i doprinosa zaposlenih, a većina sredstava od preostalih 20% za tekuće održavanje, usluge po ugovoru i slično. Svega 300.000 dinara bilo je namenjeno za obnovu i dopunu knjižnog fonda. Obe ove ustanove kulture ostvaruju i ukupan prihod od 1.700.000 dinara čija namena takođe nema razvojni karakter.

U skladu sa multietničkom prirodom opštine lokalna samouprava izdvaja sredstva za rad domova kulture u kojima se neguju lokalna tradicija i običaji. Za Dom kulture „3. oktobar“ u katastarskoj opštini Kovačica izdvaja se 4.862.000 dinara, a samostalni prihod ove ustanove je 2.160.000 dinara. Dom kulture „Jožef Atila“ u Debeljači je u 2014. godini raspolagao sa 2.562.000 dinara od kojih je 2.512.000 dinara iz opštinskog budžeta. Iste godine Dom kulture „Mihal Babinka“ u Padini je iz opštinskog budžeta dobio 2.723.000 dinara, a

⁷⁷ Odluka je doneta na sednici Skupštine opštine Kovačica održanoj 21. decembra 2013. godine.

ostvario prihod od 3.073.000 dinara, a Dom kulture „Doina“ u Uzdinu 2.271.000 dinara uz ostvarene samostalne prihode od 570.000 dinara. Najzad, planirano je da Dom kulture „Mihajlo Pupin“ u Idvoru uz 7.040.000 dinara budžetskih sredstava ostvari prihod od 700.000 dinara. Na pasivan, neproduktivan opštinski „budžet“ u vezi sa radom domova kulture ukazuje to da su sva sredstva namenjena zaradama i investicionim ulaganjima u sanaciju objekata, ali i činjenica da su ukupna izdvajanja iz budžeta lokalne samouprave za rad ovih ustanova kulture 19.408.000 dinara, a prihod koji one samostalno ostvaruju 3.830.000 dinara. Najzad, slična struktura raspodele sredstava je i u vezi sa sredstvima planiranim za rad Kulturno prosvetne zajednice i Istorijskog arhiva.

Ukupna sredstva lokalne samouprave uložena u rad pomenutih ustanova kulture bila su 49.401.000 dinara što je predstavljalo oko 7% opštinskog budžeta.

Trebalo bi naglasiti da je Opština Kovačica ispunila Zakonom utvrđenu obavezu sufinansiranja rada nacionalnih saveta nacionalnih manjina koji predstavljaju nacionalne manjine na teritoriji opštine sa pojedinačnim udelom u strukturi stanovništva od 10%, jer na osnovu odluka o budžetu izdvaja izvesna skromna sredstva. U 2014. godini izdvojeno je 200.000 dinara namenjenih sufinansiranju Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine. Opština Bački Petrovac nije namenila sredstva za sufinansiranje Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine.

U vezi sa finansiranjem delatnosti u oblasti kulture nacionalnih manjina treba pomenuti da iz državnog budžeta Budžeta AP Vojvodina nacionalni saveti nacionalnih manjina i zavodi za kulturu dobijaju sredstva namenjena zaštiti i očuvanju etno-kulturnih identiteta, ali i kulturnom stvaralaštvu nacionalnih manjina. U skladu sa Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina svaka manjinska samouprava, shodno broju pripadnika manjine koju predstavlja i kriterijumima koje određuje nadležni državni organ, dobija iz Budžeta Republike Srbije sredstva od kojih je 30% namenjeno za rad nacionalnog saveta nacionalne manjine, a 70% za ostvarivanje nadležnosti u vezi sa kulturnom autonomijom. Primera radi Nacionalnom savetu slovačke nacionalne manjine je za ostvarivanje

nadležnosti u oblasti kulture iz državnog budžeta 2015. godinu opredeljeno 2.465.970 dinara. U 2014. su sa 2,7 miliona dinara (su)finansirani programi kulture u Bačkom Petrovcu, a sa 790.000 dinara slični sadržaji u Kovačici.

Pored toga, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka iz Budžeta AP Vojvodine dobija sredstva namenjena zaštiti i očuvanju kulturnog identiteta i razvoju stvaralaštva Slovaka u Vojvodini. U 2014. godini iznos tih sredstava je bio 10 miliona dinara, a u strukturi troškova je: 50% namenjeno radu Ustanove i troškovima zarada, 25% razvojno-istraživačkoj delatnosti, 25% razvoju dokumentaciono-informativnog centra i predstavljanju kulture vojvođanskih Slovaka. Budžet Zavoda je razvojno opredeljen i osnova za planiranje kulturnog razvoja nacionalnih manjina se smatra dobrom.

Obe opštine imaju izuzetan potencijal za investiranje u kulturni razvoj. Kulturna baština nacionalnih manjina i baština srpskog naroda značajan su deo njihove ukupne kulturne ponude. Međutim, u strategijama, budžetima, planovima, odlukama lokalnih vlasti u Kovačici i Bačkom Petrovcu kulturi se ne pridaje razvojna uloga. Takvo stanje potvrđuju podaci Zavoda za kulturni razvitak koji ukazuju na to da je u periodu 2007–2009. godine opština Bački Petrovac izdvajala u proseku 9,51 evro po stanovniku, odnosno da su izdvajanja za kulturu u budžetu Opštine iznosila oko 4,7%⁷⁸. U istom periodu u opštini Kovačica za kulturu „se trošilo“ 7,6 evra po stanovniku, odnosno izdvajanja za podršku ustanovama kulture su u strukturi Budžeta iznosila 5,8%.⁷⁹

Nerazumevanje savremenih koncepata lokalnog razvoja u kojem su lokalna kultura, baština i stvaralaštvo deo ukupnog ekonomskog prosperiteta, uslovljeno je kako nedostatkom kadrova za upravljanje kulturnim razvojem u lokalnim samoupravama, tako i stanjem u nacionalnoj kulturnoj politici koje je zasnovana na arhaičnom, pasivnom, neekonomskom modelu razvoja. Činjenica da se kultura ne može posmatrati odvojeno od drugih aspekata stvarnosti – ekonomije,

⁷⁸<http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/of70c7dd4dca48c3b5657159d339402b.pdf>

⁷⁹<http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/6f04e1aa20844d6ea94c33845e6bc9b5.pdf>

politike, društvenih promena, ne utiče na utemeljenje modela ukupnog razvoja u kojem je kultura važan činilac. Letimičan pogled na budžete Vlade Republike Srbije u poslednjih nekoliko godina ukazuje na to da kulturni razvoj ili razvoj na osnovu kulture nisu prioriteti. U 2014. godini Zakonom o budžetu⁸⁰ je planiran utrošak od 16.097.623.000 za kulturu u Srbiji što je iznosilo oko 1,8% ukupnih budžetskih sredstava. Za istraživanja u kulturi bilo je predviđeno šest miliona dinara.

Kulturna politika u multikulturalnom društvu

Republika Srbija nije definisala politiku multikulturalnosti koja bi trebalo da podrazumeva kako zaštitu i ostvarivanje prava manjinskih grupa, tako i određenje njihovog položaja u ukupnom društvenom razvoju. Od presudnog značaja za očuvanje identiteta manjina, ali i društvenu bezbednost je rešavanje pitanja koja se odnose na socijalne odnose koje pripadnici manjina uspostavljaju u javnom životu. Legitimne strategije, politike multikulturalnosti se grubo mogu podeliti u tri modela – integracioni (interkulturalni), segregativni i model nenasilne, tihe asimilacije koja se u uslovima loše uređenih javnih politika može pojaviti i u integrativnom modelu.

U Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine, Srbija je definisana kao „država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima“ (član 1). Ustav Srbiju jasno određuje kao nacionalnu državu srpskog naroda. U ustavnoj definiciji nije potvrđen višenacionalni karakter države, a kasnijim odredbama kojima se uređuje ostvarivanje i zaštita prava nacionalnih manjina ukazuje na

⁸⁰http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/zakoni/2013/Zakon%20o%20budzetu%20oRS%20za%202014_%20godinu.pdf

jasno opredeljenje da se međuetnički odnosi uređuju na osnovu „legalističkog“ modela priznavanja prava manjinskim grupama i zabrani formalne diskriminacije. Ovim modelom, inače zastupljenim u ustavnim sistemima većine država u neposrednom okruženju, ne odstupa se od međunarodnih standarda zaštite prava nacionalnih manjina, ali se ne postiže suštinska društvena stabilnost. Reč je o segregativnom tipu multikulturalnosti u kojem priznavanje prava manjina i obezbeđivanje uslova za očuvanje njihovih etno-kulturnih identiteta ne znači nužno i njihovu društvenu integraciju. Segregativni model multikulturalnosti povećava unutargrupne veze u manjinskim zajednicama, omogućava revitalizaciju tradicije i, po pravilu, obeshrabruje i ne pogoduje razumevanju i uzajamnoj zainteresovanosti građana različitih nacionalnosti jednih za druge.

Nakon donošenja Ustava, u javnim politikama u Srbiji se podstiče segregacija manjina i održavaju se načini na osnovu kojih ona postaje održiv i dugoročan koncept. Propisima i centralizmom u upravljanju kulturnom, obrazovnom i drugim javnim politikama podstiče se politička i teritorijalna homogenizacija manjina, a uočljivo je da je, uprkos priznatim pravima, njihova zainteresovanost za Srbiju sve manja. U Trećem izveštaju o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Savetodavni komitet je ukazao na činjenicu da vezanost pojedinih manjina za Srbiju slabi.⁸¹

Uprkos nacionalnom karakteru države međuetnički odnosi i integracija manjina bi se mogla postići javnim politikama koje jačaju kohezivne društvene veze i primerene su prirodi multietničnosti u zemlji. Primera radi, karakter države ne bi bio promenjen, ukoliko bi se jasno definisala multietnička područja i u njima se propisale mere koje podstiču društvenu integraciju – bi/multilingvizam, očuvanje kulturne baštine, tradicije nacionalnih manjina kao dela ukupnog istorijskog, društvenog i kulturnog nasleđa i stvaranje uslova za očuvanje identiteta pripadnika nacionalnih manjina na strategiji kulturnog razvoja, koji podrazumeva zaštitu i promociju kulturnih raznolikosti.

⁸¹ Third Opinion FCNM Advisory Committee's on Serbia (November, 28, 2013, ACFC/OP/III (2013)006).

U Univerzalnoj deklaraciji o kulturnoj raznolikosti⁸² UNESCO je zauzeo stanovište: da kultura predstavlja „specifični set duhovnih, intelektualnih i emocionalnih karakteristika društva ili društvene grupe, te da pored umetnosti i književnosti, obuhvata i životni stil, načine zajedničkog življenja, vrednosne sisteme, tradiciju i verovanja“; kultura se nalazi u „središtu savremene debate o identitetu, društvenoj koheziji i razvoju ekonomije zasnovane na znanju“; i da su „poštovanje raznolikosti kultura, tolerancija, dijalog i saradnja u duhu međusobnog poverenja i razumevanja, najbolja garancija međunarodnog mira i sigurnosti⁸³“.

Kultura je civilizacijsko nasleđe i kao takva trebalo bi da je u funkciji dobrobiti i razvoja savremene i budućih generacija. U tom procesu kulturna raznolikost je jedan od korena razvoja, kako ekonomskog, tako i intelektualnog, emotivnog, moralnog i duhovnog. U kulturno raznolikim društvima zadatak javnih politika je da obezbede skladnu interakciju između pojedinaca i grupa sa različitim, promenljivim i dinamičnim kulturnim identitetom. Politike koje favorizuju uključivanje i angažovanje svih građana, garant su društvene kohezije, vitalnosti građanskog društva i mira. Tako shvaćen i javnim politikama podržan kulturni pluralizam snažno doprinosi kulturnim razmenama i razvoju kreativnih potencijala.

Zaštita kulturne raznolikosti je neodvojiva od poštovanja dostojanstva čoveka i ljudskih prava, posebno kada je reč o nacionalnim manjinama i autohtonim narodima. Kulturna prava su deo ljudskih prava koja su univerzalna, nedeljiva i međusobno povezana. Razvoj kreativne raznolikosti zahteva puno ostvarivanje kulturnih prava. U tom kontekstu, svako ima pravo da iskaže mišljenje, stvara i plasira svoja dela na jeziku sopstvenog izbora i posebno na maternjem jeziku; svako ima prava na kvalitetno obrazovanje koje u potpunosti poštuje lični kulturni identitet; svako ima pravo da učestvuje u kulturnom životu po svom izboru, kao i da razvije vlastite kulturne aktivnosti u granicama ljudskih prava i osnovnih sloboda.

⁸² Usvojena je na 31. sednici Generalne konferencije Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO), 2. novembra 2001. godine.

⁸³ Deklaracija” je zasnovana na po hijerarhiji i strukturi holistički postavljenim principima: identitetu, raznolikosti, pluralizmu, ljudskim pravima, kreativnosti, međunarodnoj solidarnosti.

„Deklaracija“ kulturno nasleđe shvata izvorom kreativnosti, koga iz tog razloga treba štiti i čuvati kako bi se obezbedio prenos na buduće generacije. Ono je istovremeno i svedočenje o iskustvu i ljudskim stremljenjima i kreativna snaga koja omogućava suštinski dijalog između kultura. Kulturnim politikama moraju se stvoriti povoljni uslovi za stvaranje i difuziju različitih kulturnih dobara i usluga kroz sektor kulturnih industrija koje imaju mogućnosti da ih afirmišu na lokalnom i svetskom nivou⁸⁴.

Sličan pristup kulturnom razvoju i određenju kulture zauzeo je i Savet Evrope čijih su četrdeset sedam država članica odgovorile na izazove različitosti ukorenjene u istoriji kontinenta, usvajanjem „Bele knjige o interkulturalnom dijalogu“⁸⁵. U ovom dokumentu jasno je ukazano na to da budućnost Evrope zavisi od toga na koji način ćemo upravljati kulturnom različitosti i jasno se daje do znanja da je interkulturalnost društveni model koji bi trebalo postići u javnim politikama. Interkulturalnost je zasnovana na ideji ljudskog dostojanstva, čovečnosti i brizi za živote svih, a sredstvo koje vodi do željenog cilja je interkulturalni dijalog. „Bela knjiga“ ukazuje na slabosti dosadašnjeg modela upravljanja različitostima koji se temeljio na „politikama multikulturalizma“, koje su nemoćne da se delotvorno suprotstave segregativnoj prirodi etno-kulturnih grupa i ukazuje na to da put ka inkluzivnom društvu vodi preko interkulturalnosti. Paradigma, „moralni kompas“, politike inkluzije se sadrže u opštim principima Saveta Evrope – tolerancija, zabrana diskriminacije⁸⁶.

Ostvarivanje ovih principa podrazumeva to da „kulturne tradicije, bez obzira na to da li su to tradicije manjine ili većine, ne smeju gaziti principe i standarde Evropske konvencije o ljudskim pravima niti druge instrumente Saveta Evrope koji se tiču građanskih i političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava“. Osnova na kojoj se ovi principi sprovode jeste građanska jednakost (ravnopravnost), odnosno

⁸⁴ Videti i u: Goran Bašić, *Vodič za kreiranje inkluzivnih kulturnih politika u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu*, DamaD, Novi Pazar, 2014.

⁸⁵ Usvojena je 7. maja 2008. godine.

⁸⁶ Veći deo teksta o značaju standarda interkulturalnosti koji se promovišu „Belom knjigom“ preuzet je iz *Vodiča za kreiranje inkluzivnih kulturnih politika u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu*, koji sam 2014. godine napisao na podsticaj gospođe Zibije Šarenkapić, aktivistkinje u civilnom društvu koja se zalaže za interkulturalni dijalog.

uverenje da se izazov zajedničkog života u raznolikom društvu može prevazići jedino ako dostojanstveno živimo zajedno kao jednake (ravnopravne) individue, a da bi se to praktično postiglo interkulturalni dijalog treba promovirati i razvijati u svim društvenim sferama: komšiluku, na radnom mestu, kroz obrazovni sistem, u građanskom društvu, među omladinom, u medijima, umetnosti i političkom životu. „Belom knjigom“ se poručuje: „Svaki akter, bilo da je to nevladina organizacija, verska zajednica, socijalni partner ili politička partija, kao i svaki pojedinac uključena je u dijalog. A svaki nivo vlasti, od lokalnog preko regionalnog i nacionalnog do međunarodnog, je uključen u demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću“.

Interkulturalni dijalog je proces koji obuhvata otvorenu i dostojanstvenu razmenu mišljenja između pojedinaca i grupa različitog etničkog, kulturnog, verskog i jezičkog porekla i nasleđa uz uzajamno razumevanje i poštovanje. Potrebno je imati slobodu i sposobnost izražavanja, kao i volju i umeće da se sasluša mišljenje drugog. Interkulturalni dijalog doprinosi političkoj, socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj integraciji i koheziji kulturno različitih društava. On neguje jednakost, ljudsko dostojanstvo i smisao zajedničkog cilja. Teži da razvije dublje razumevanje različitih pogleda i praksi u svetu, da poveća saradnju i učestvovanje (ili slobodu da se napravi izbor), da osnaži razvoj i transformaciju pojedinca, kao i da promoviše međusobnu toleranciju i uvažavanje.

Interkulturalni dijalog je neophodan da bi se postiglo inkluzivno društvo u kom ni jedan pojedinac nije marginalizovan niti izopšten. Njime se postiže socijalna kohezija i prevazilaze kulturni nesporazumi. Interkulturalni dijalog, da ne bi bio još jedna floskula i „promašena ideja“ zahteva konkretne javne politike u kojima se „neguju principi demokratske kulture: slobodoumlje, volja za dijalogom, volja da se drugima dozvoli da iskažu svoje mišljenje, sposobnost da se konflikti reše mirnim sredstvima i da se prepoznaju osnovani argumenti drugih. On doprinosi jačanju demokratske stabilnosti i borbi protiv predrasuda i stereotipa u javnom životu i političkom diskursu, olakšava stvaranje koalicija između različitih kulturnih i verskih

zajednica i može sprečiti eskaliranje konflikata i u situacijama nakon konflikta ili tokom zamrznutog konflikta“.

Svesni rizika koji prate interkulturalnost autori „Bele knjige“ ukazuju na pet političkih smernica za promovisanje interkulturalnog dijaloga: demokratsko upravljanje kulturnom razlikošću; demokratsko građanstvo i učestvovanje; usvajanje i predavanje interkulturalnih znanja; prostor za interkulturalni dijalog; interkulturalni dijalog u međunarodnim odnosima.

Međutim, trebalo bi imati na umu i to da je demokratsko upravljanje kulturnim raznolikostima moguće u političkoj kulturi u kojoj je prevaziđena rasprava u vezi osnovnim zajedničkim principima – demokratijom, vladavinom prava, ljudskim pravima i slobodama, tolerancijom, nediskriminacijom, uzajamnim poštovanjem. Kulturna raznolikost je moguća ukoliko se demokratskim putem uspostave institucionalni i društveni odnosi u kojima se u saglasje dovode principi većine sa principima kojima se garantuje ravnopravnost manjinskim grupama.

Razvijanje političke kulture koja će pospešiti kulturni pluralizam je zahtevno i podrazumeva obrazovnu, kulturnu i medijsku politiku kojima se stvaraju kapaciteti za kritično mišljenje i inovacije. U tom procesu neophodno je angažovanje svih, od donosioca odluka političkih stranaka, civilnog društva, do pojedinačnog profesionalnog doprinosa učitelja, nastavnika, novinara... Angažovanje podrazumeva i sticanje znanja o ljudskim pravima i interkulturalnosti, uzdržavanje od činjenja koje ugrožavaju ciljeve interkulturalnog dijaloga ili govora mržnje. Posebna odgovornost u ovom procesu je na građanima i organizacijama građanskog društva koje bi trebalo da budu promoteri interkulturalnog dijaloga i najsnažniji zagovornici društvene inkluzije.

Najsnažnija poluga razvoja interkulturalnog dijaloga i širenja novih vrednosti je obrazovanje za demokratsko građanstvo, koje se ostvaruje u javnim privatnim školama, alternativnom obrazovanju i neposrednom životnom okruženju. Cilj ovakvog obrazovanja je aktivan i odgovoran građanin koji uvažava druge.

„Bela knjiga“ ukazuje da interkulturalno obrazovanje ili obrazovanje za interkulturalizam podrazumeva sticanje znanja iz različitih

disciplina: istorije, građanstva, politike, ljudskih prava, globalnih društvenih promena i kulturnog nasleđa.

Međutim, prepreke interkulturalnom obrazovanju su duboko ukorenjene u društvenoj prirodi multikulturalnosti i zato osmišljavanje inkluzivne politike zahteva promenu vrednosti i retorike. Zato se od donosioca odluka očekuje da u obrazovnim sistemima neguju nastavu istorije, religije i književnosti. One kod učenika razvijaju kritičko mišljenje i analizu tumačenja istorijskih, religijskih i društvenih događaja, razvijaju dijalog i podstiču traženje činjenica na osnovu različitih perspektiva, naročito kada je reč o osetljivim istorijskim ili religijskim događajima i temama. „Predavanje istorije je instrument za sprečavanje novog holokausta ili poricanja istog, genocida i drugih zločina protiv čovečnosti, etničkih čišćenja, grubog kršenja ljudskih prava, za prevazilaženje rana iz prošlosti i promovisanje osnovnih vrednosti koje Savet Evrope zagovara – ono je odlučujući faktor za pomirenje, uvažavanje, razumevanje i uzajamno poverenje između naroda. Predavanje istorije u demokratskoj Evropi treba da zauzme važno mesto u obučavanju odgovornih i aktivnih građana i razvijanju uvažavanja prema svim oblicima različitosti koje će se zasnivati na razumevanju nacionalnog identiteta i načelu tolerancije. Predavanje istorije ne sme biti instrument za ideološku manipulaciju, propagandno sredstvo za promovisanje netrpeljivosti i krajnjih nacionalističkih, ksenofobičnih, rasističkih i antisemitskih ideja. Istorijsko istraživanje i način na koji se istorija predaje u školama ne mogu, bez obzira na nameru, biti u skladu sa osnovnim vrednostima i pravilnicima Saveta Evrope, ako dozvoljavaju i omogućavaju zloupotrebu istorije. Predavanje istorije mora da obuhvati eliminisanje svake predrasude i svakog stereotipa, tako što će se u nastavnim planovima akcenat staviti na pozitivne uticaje – jedne države na drugu, jedne religije na drugu, jedne škole mišljenja na drugu tokom perioda evropskog istorijskog razvoja, kao i na kritičko proučavanje zloupotrebe istorije, bilo zbog poricanja istorijskih činjenica, krivotvorenja istorije, brisanja, neznanja ili ponovnog prisvajanja ideoloških ciljeva“ .

Jednako važno za usvajanje interkulturalnih vrednosti je alternativno, neformalno obrazovanje. „Bela knjiga“ sugerise da se neformalnim

obrazovanjem u omladinskim i sportskim organizacijama i verskim zajednicama mogu stvarati ključni uslovi za unapređenje interkulturalnog dijaloga i stvaranje socijalne kohezije. Podrška alternativnom obrazovanju su mediji, savremene komunikacije (internet, društvene mreže), ali i nevladine organizacije koje bi trebalo da razvijaju povoljno društveno okruženje ili pružaju podršku porodicama za prihvatanje interkulturalnih vrednosti.

Sledeća prepreka vođenja interkulturalnog razgovora je jezik. „Belom knjigom“ Savet Evrope ukazuje kako na vrednost jezičke raznolikosti, tako i na to da je neophodno da pripadnici jezičkih (etno-kulturalnih) manjina usvoje jezik kojim govori većina stanovnika države kako bi bili punopravni građani. Ovo je u skladu sa onim što navodi Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, da jezici koji se manje govore moraju biti zaštićeni da ne bi nestali, jer doprinose kulturalnom bogatstvu Evrope, a upotreba tih jezika je neotuđivo pravo. Istovremeno, on naglašava vrednost višejezičnosti i insistira da zaštita jezika koje koristi manjina u određenoj državi ne ide na štetu službenih jezika i potrebi da se oni uče. Učenje jezika pomaže učenicima da izbegnu stereotipe o pojedincima, da podstaknu radoznalost, budu otvoreni prema drugima i otkriju druge kulture. Učenje jezika im pomaže da uvide da saradnja sa licima koja imaju drugačiji društveni identitet i pripadaju drugoj kulturali obogaćuje njihovo iskustvo.

Najzad, interkulturalizmu je pored društvenog potreban i fizički prostor, prostor otvoren i dostupan za sve: ulice, pijace, kuće, zabavišta, škole i univerziteti, kulturalni i socijalni centri, omladinski klubovi, crkve, sinagoge i džamije, preduzeća, muzeji i biblioteke... Vlast opredeljena za interkulturalizam prepoznaje, gradi i neguje takav prostor. Urbano planiranje, umetnost i kulturalna kreativnost su potencijali za unapređenje poštovanja drugih i izvor su znanja o različitom kulturalnom izražavanju. Oni mogu doprineti stvaranju tolerancije, uzajamnom razumevanju i uvažavanju.

„Belom knjigom“ Savet Evrope je uveo interkulturalni dijalog kao potporu izgradnje novog društvenog i kulturalnog evropskog modela koji će omogućiti da svi koji žive u kulturalno raznolikim društvima ravnopravno ostvaruju svoja ljudska prava i osnovne slobode.

Pored pomenutih strateških dokumenata UNESCO i Saveta Evrope, za planiranje kulturnog razvoja i usvajanje lokalnih javnih politika zasnovanih na kulturnom razvoju značajna je „Agenda 21 za kulturu“, koju su 2004. godine usvojili Ujedinjeni gradovi i lokalne samouprave (USLG) kao osnovu lokalnih javnih kulturnih politika. Ideje i principi na kojima je zasnovana „Agenda 21 za kulturu“ saglasna je idejama „Bele knjige“ i proizilazi iz ideja Univerzalne deklaracije o kulturnoj različitosti UNESCO. Kulturna različitost se poima kao najvažnija baština čovečanstva. Ona je proizvod više hiljada godina istorije, plod zajedničkog doprinosa svih ljudi, njihovih jezika, mašte, tehnologija i stvaralaštva i sredstvo za postizanje kvalitetnijeg intelektualnog, emocionalnog, moralnog i duhovnog života.

Jedan od holističkih principa „Agende 21“ je jedinstvo kulturnih i ekoloških potreba ljudi. Polazi se od pretpostavke da je zbog ubrzanog tehnološkog razvoja i ekonomskog rasta ugroženo prirodno okruženje, a da je globalizacija koja po svojoj prirodi ujednačava i isključuje potkopala kulturne različitosti: „Kao izvorište razmena, inovacija i kreativnosti, kulturna različitost je čovečanstvu neophodna u istoj meri u kojoj je prirodi neophodan biodiverzitet“.

Oslanjajući se na ove osnovne principe, lokalne samouprave se zalažu za kulturu ljudskih prava u kojoj kulturna, niti bilo koja druga, različitost ne mogu biti povod za njihovo kršenje. Šta više, lokalne samouprave su na globalnom nivou najznačajniji zagovornici i zaštitari ljudskih prava i čuvari mira i da bi posvećeno služili ovim ciljevima stvaraju i unapređuju različite metode, puteve delovanja i razvijaju i neguju saradnju.

Značajan princip „Agende 21 za kulturu“ je pluralni kulturni razvoj. Dobro upravljanje lokalnom zajednicom podrazumeva dostupnost i transparentnost informacija, učešće građana u razvoju kulturnih politika i u procesima odlučivanja. U tom smislu lokalne zajednice moraju neprestano da se razvijaju i pružaju prirodno okruženje kreativnoj različitosti i prostorima u kojima plodni susreti svega onoga što je u njima različito i drugačije (poreklo, vizija, starosno doba, polovi, etničke grupe i društvene klase) omogućavaju pun razvoj čoveka. Dijalog između identiteta i diverziteta, pojedinca i grupe jeste sredstvo od životne važnosti, koje garantuje kako planetarno kulturno

državljanstvo, tako i opstanak jezičkih različitosti i razvoj kultura. Održavanje takvog stanja nije samo odgovornost nacionalnih i lokalnih vlasti, već i građanskog društva i građana. Zato je afirmacija kultura, i politika koje podstiču njihovo prepoznavanje, priznavanje, vrednovanje i stvaranje značajan činilac održivog razvoja lokalnih samouprava. One razvijaju ljudske kapacitete i privredne, političke i društvene uslove kako bi obezbedile jezgrovitu, razvojnu i inkluzivnu kulturnu politiku. U tom procesu centralno mesto, bez izuzetka, imaju javne kulturne politike.

Kvalitet lokalnog razvoja zavisi od međusobne povezanosti kulturnih i drugih javnih politika: društvene, ekonomske, obrazovne ekološke i urbanističke. Kulturne politike moraju nalaziti i uspostavljati ravnotežu između javnih i privatnih interesa, između javne uloge kulture i njene institucionalizacije. Prekomerna institucionalizacija ili preterana dominacija tržišta kao jedinog koje odlučuje o raspoređivanju kulturnih resursa donosi rizike i stvara prepreku dinamičnom razvoju kulturnih sistema. Sopstvena inicijativa građana, bilo pojedinaca, bilo udruženih u asocijacije ili društvene pokrete, jeste temelj kulturne slobode. Pravilno vrednovanje sveukupnog stvaranja i širenja kulturnih dobara – amaterskog ili profesionalnog, zanatskog ili industrijskog, individualnog ili kolektivnog – u savremenom svetu postaje odlučujući faktor emancipacije, garantovanja različitosti i, sledstveno tome, ostvarenja demokratskog prava svih naroda da istaknu sopstveni identitet u odnosima između kultura. Zato kulturna dobra i usluge, kao nosioci identiteta, vrednosti i značenja, ne smeju da se tretiraju kao potrošna roba, kao što se tretiraju sve druge robe ili usluge.

Više od tri stotine gradova, lokalnih samouprava i organizacija iz celog sveta povezani su „Agendom“. Zvanično usvajanje „Agende 21 za kulturu“ od strane lokalnih samouprava podrazumeva preuzimanje inicijative lokalne samouprave i građana da kulturnu postavi u centar razvoja lokalne politike. Pristupanjem „Agendi 21 za kulturu“ lokalne samouprave iskazuju solidarnost i saradnju sa gradovima i lokalnim samoupravama u svetu. Međutim usvajanje „Agende“ podrazumeva i njeno sprovođenje, a normativna, logička i ljudska infrastruktura za to stvara se donošenjem lokalne kulturne strategije i povelje o kulturnim

pravima i odgovornosti, ustanovljavanjem saveta za kulturu i procenom kulturnog uticaja.

Najzad, doprinos integrativnom (interkulturalnom) pristupu u kulturnom razvoju daju „Ljubljanske smernice za integraciju raznolikih društava“ koje je 2012. godine doneo Visoki komesar za nacionalne manjine OSCE. „Smernice“ su zasnovane na iskustvu Visokog komesara, na osnovu kojeg on zaključuje da „ukoliko raznolika društva nemaju dobru politiku integracije, onda postoji opasnost da različite zajednice, posebno one koje su velike i imaju teritorijalnu koncentraciju, postanu u sve većoj meri izdvojene, da imaju sasvim malo ili čak nimalo zajedničkih interesa i da nemaju osećaj pripadnosti društvu u celini. Takvo razdvajanje na paralelna i međusobno nepovezana društva predstavlja ozbiljan rizik po održivost i stabilnost svake multietničke države. Ta opasnost se može ublažiti integracionim procesom kojim će se dobro upravljati, zato što taj proces može odigrati ključnu ulogu u sprečavanju eskalacije napetosti u konflikt i istovremeno predstavlja preduslov za izgradnju društva ravnopravnosti. Integracija se u osnovi bavi prihvatanjem odgovornosti koju podrazumeva suverenitet, što obuhvata poštovanje ljudskih prava i obezbeđivanje valjanog i delotvornog upravljanja, i sasvim je tesno povezano sa ukupnom stabilnošću svakog pluralističkog društva“.

Integrativna multikulturalna politika ne znači samo priznanje manjinske kulture, identiteta i političkih interesa, već podrazumeva da države obezbeđuju uspostavljanje komunikacije i interakcije koje će nadilaziti etničke podele. Smernicama se sugeriše da nije dovoljno da nacionalne manjine samo ostvaruju zakonsko pravo da delotvorno učestvuju u opštem upravljanju državom, već da treba da budu podstaknute da to čine.

Integrisanje je dinamički proces u kome učestvuje više aktera i koji se svi angažuju da bi obezbedili delotvorno učešće svih pripadnika raznolikog društva u ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom životu i osnažuje zajednički i inkluzivni osećaj pripadnosti kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Da bi podržale proces integracije, države treba da prihvate politiku kojoj je cilj stvaranje društva u kome se raznolikost poštuje i u kome svako, uključujući sve

pripadnike etničkih, jezičkih, kulturnih ili verskih grupa, doprinosi izgradnji i održavanju zajedničkog i inkluzivnog građanskog identiteta. To se postiže obezbeđivanjem jednakih mogućnosti svima da doprinesu društvu i da sami imaju koristi od njega. Za to je potrebno da država obezbedi da svačija prava budu poštovana i da stvori uslove u kojima svi članovi društva mogu da preuzmu svoj deo odgovornosti. Društvo u celini ima koristi od takve politike. Taj proces može dovesti do promena i u većinskoj i u manjinskoj kulturi. Upravo zbog toga Visoki komesar radije govori o integraciji multietničkih društava nego o integraciji neke manjinske grupe u određeno društvo.

„Smernice“ se odnose na širi politički i društveni kontekst integracije multietničkih društava i njima se sugerije da nacionalnim propisima treba obezbediti priznavanje individualnih višestrukih, višeslojnih, kontekstualnih i dinamičnih identiteta. Društveno bogatstvo počiva na raznolikosti i pluralizmu. Da bi jačale kohezivne veze unutar višekulturne zajednice, neophodno je na sve načine (normativno, institucionalno) unutar građanskog društva negovati i podsticati raznolikost. Visoki komesar sugerije da države ne treba da se definišu u ekskluzivističkim i (mono)etničkim kategorijama kao „vlasništvo“ jednog ili više tačno određenih etniciteta. Pored toga, potrebno je i nužno da pripadnici većina i manjina spoznaju i prihvate da se njihovi identiteti, baš kao i identitet države, menjaju i razvijaju, između ostalog i zbog kulturnih razmena. Utoliko, politika integracije treba da se zasniva na inkluziji kojom se obezbeđuje društvena ravnopravnost, odnosno da svako ima jednaku mogućnost pristupa javnim dobrima i uslugama i da se svakome pružaju jednake šanse. Delotvorno učešće na ravnopravnoj osnovi svih članova društva u socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu i javnim poslovima je osnovna društvena tendencija.

Visoki komesar se zalaže za poštovanje prava manjina da održe i razvijaju svoju kulturu i očuvaju etno-kulturni, jezički i verski identitet. Međutim, ovaj organ OSCE upozorava da je to delotvorno samo ako se istovremeno radi na izgradnji kohezivnog društva u kome svako ima mogućnost da učestvuje u političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu društva. Zato je potrebno stalno uravnotežavati prava i interese svih grupa, kako manjinskih, tako i

većinske. Ova ravnoteža nije nepromenljiva jer su društva dinamična i podložna promenama.

Integraciona politika pre svega treba da podstiče dijalog između zajednica i njihovu interakciju na osnovu tolerantnosti i uzajamnog poštovanja. To podrazumeva usvajanje sistem osmišljenih javnih politika namenjenih i većini i manjinama. Integracionim (inkluzivnim) javnim politikama podstiče se uzajamno prilagođavanje i građanski aktivizam čiji cilj je uravnotežena društvena interakcija. Među takvim politikama je i integrativna (inkluzivna) kulturna politika.

Visoki komesar za nacionalne manjine ukazuje na to da se inkluzijom u kulturnoj politici postiže društvena stabilnost, sprečavaju konflikti i jača opšta sigurnost. Država mora da prizna manjinske identitete, da obezbedi normativne i faktičke uslove za očuvanje njihove tradicije i kulturne baštine, ali i mogućnosti učešća u kulturnom životu šire društvene zajednice zasnovanu na principima tolerancije i interkulturalnog dijaloga. U tom procesu treba brinuti da pravo da brinu o sopstvenom identitetu ne zavede manjinsku grupu u izolaciju i segregaciju i ne produbi društvene jazove. Da bi se to izbeglo neophodno je jačati društvenu svest o interkulturalnom dijalogu i vrednostima multikulturalnih društava. Da bi se to i ostvarilo, kulturna politika ne treba da se ograniči samo na očuvanje i unapređenje tradicionalnih kultura, već mora da omogući jačanje pluralizma kulturnog i umetničkog izraza, promovisanje ravnopravnosti u pristupu savremenoj kulturi i podstiče interkulturalne razmene. Visoki komesar daje važnu napomenu – da kultura mora da ostane nezavisna u odnosu na državu i zalaže se da kulturna politika treba da poštuje načela pluralizma, učešća, demokratizacije i decentralizacije.

U vezi sa jezičkim diverzitetima i njihovim preovladavanjem u procesu jačanja interkulturalnih veza Visoki komesar za nacionalne manjine ukazuje na to da u multilingvalnim ili bilingvalnim društvima integracija može biti uspešnija ako postoji mogućnost da svako uči jezike koji se govore u zemlji. Pripadnike većine treba podsticati da uče manjinske jezike, posebno u jezički mešovitim sredinama, jer se na taj način najlakše spoznaju potrebe za uzajamnim prilagođavanjem.

Jačanju uzajamnog razumevanja i tolerancije doprinosi, ukoliko se jezik uči u neposrednom okruženju.

Jezik i kultura su u osnovi individualnog i kolektivnih identiteta, međutim to ne znači da očuvanje jezičkog identiteta manjinske grupe treba da vodi u izolaciju i da podstiče segregaciju. Isto kao što država ima obavezu da zaštiti manjinske jezike i prava pripadnika manjina da uče i koriste te jezike, tako i manjine imaju, zajedno sa većinom, odgovornost za učešće u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima šireg društva kome pripadaju. To između ostalog znači i to da pripadnici manjina treba da steknu znanje zvaničnog jezika koji im omogućava društvenu integraciju i delotvorno učešće u javnom životu.

U inkluzivnom, interkulturalnom društvu neophodne su javne politike koje manjinske jezike uvode u javni život u institucijama i legitimizuju ih bilo na personalnom, bilo na teritorijalnom kriterijumu. Manjinski jezik u službenoj upotrebi treba da doprinese inkluziji i jačanju interkulturalnog dijaloga. Javna politika kojom se zagovaraju i ustanovljavaju takvi odnosi, ne može se ostvarivati samo na normativnom planu. Za njeno otelotvorenje potreban je sistem akcija, među kojima je i podsticanje većine da uče jezik manjine.

Pored inkluzivne kulturne i jezičke politike potrebno je obezbediti i takvu politiku u obrazovanju: „Obrazovna politika treba da bude formulisana u skladu sa integracionom politikom, kao njen sastavni deo. U tom smislu, obrazovna politika može još bolje poslužiti kao osnova za integraciju društva i unapređenje znanja, podsticaj za interakciju i razumevanje između učenika koji pripadaju različitim zajednicama“. Visoki komesar smatra da inkluzivna, interkulturalna društva moraju da usvoje i razvijaju javnu politiku u obrazovanju zasnovanu na sledećem: a) obrazovna politika na svim nivoima treba da bude usmerena ka obezbeđivanju jednakih mogućnosti za svakog pojedinca kako bi on mogao da ostvari svoj pun potencijal i postane aktivan član integrisanog (inkluzivnog) i kohezivnog društva; b) javna politika obrazovanja treba da teži jačanju zajedničke integrisane i inkluzivne obrazovne sredine koja priznaje, visoko vrednuje, odgovarajuće odgovara na raznolikost i promoviše kulturu poštovanja za druge u učeničkoj ili studentskoj sredini, ali i van nje; c) obrazovni

sistem treba da razvije opšti obavezni nastavni plan, sa odgovarajućim gradivom nastave istorije, veroispovesti, kulture, tradicije i doprinosa – i manjinskih i većinskih grupa u državi, uz istovremeno odražavanje različitih perspektiva, pomoću kojih se doprinosi poštovanju raznolikosti i pluralizma; d) u višejezičkim društvima, uravnoteženi i inkluzivni obrazovni sistem treba da predstavlja kombinaciju nastave na državnom i zvaničnom jeziku i mogućnosti pružene svim đacima da uče manjinski jezik. Višejezičko obrazovanje uvećava vrednost obrazovanja učenika u svim zajednicama i društvu u celini, i trebalo bi ga ohrabrivati kako za pripadnike manjine, tako i za većine; e) U slučajevima kada su obrazovne ustanove osnovane na temelju kulture, jezika ili veroispovesti, treba dodatno promovisati unapređenje razumevanja i redovnu interakciju među učenicima koji pohađaju različite ustanove ili razrede.

Najzad, Visoki komesar ukazuje na potrebu da država podržava interkulturalnu razmenu u medijima i suzbijanje stereotipa i netolerancije. Pored kaznenih i disciplinskih mera koje treba preduzimati za govor mržnje, potrebna je javna podrška upotrebi manjinskih jezika i zastupljenosti manjinske kulture u medijima, između ostalog i putem posebnog finansiranja. Medijskom politikom, treba težiti uspostavljanju podsticajnog okruženja za rad nezavisnih i pluralistički orijentisanih medija, koji mogu doprineti razmeni ideja i informacija koje odražavaju i zadovoljavaju potrebe različitih zajednica. Ključna društvena i demokratska uloga koju mediji igraju, podrazumeva da njihova sloboda mora biti na poseban način zaštićena. U isto vreme, činjenica da mediji imaju tako važnu ulogu u formiranju društvene klime, što obuhvata i odnose među zajednicama, podrazumeva da oni moraju uzimati u obzir posledice svoje aktivnosti na društvenu koheziju i integraciju. Mediji moraju voditi računa o potencijalnim posledicama kada prenose izjave političara ili drugih javnih ličnosti koje doprinose stvaranju negativnih stereotipa i drugih razjedinjujućih tendencija.

Dakle, standardi zaštite prava nacionalnih manjina u savremenoj Evropi se menjaju. Evropska unija traga za modelom društvene integracije kojim će se postići političko jedinstvo u okviru ogromnog i kulturno raznolikog geografskog prostora. Konstrukcija takvog modela

je osetljiv proces i njegovi zagovornici se suočavaju sa izazovima savremenog razvoja u kojem se, pored ostalog, obnavljaju tribalizmi, etničke i verske isključivosti i ugrožavaju prava manjina. Zlo Janusovo lice multikulturalnosti se lako okrene prema onima koji zanemaruju snagu multietničnosti i njeno kulturno utemeljenje.

Unapređenjem standarda zaštite „manjinskih“ prava i podsticanjem interkulturalizma trebalo bi da se postignu dva cilja – zaštita etno-kulturnih i jezičkih identiteta manjina kao dela evropske kulture, i izgradnja evropskog kulturnog identiteta u kojem je različitost društvena vrednost. Ono što unosi konfuziju u ovaj koncept su različiti pogledi evropskih institucija i država na interkulturalni projekat. Pomenute kritike evropskih politika multikulturalnosti ne znače „smrt“ multietničnosti, međutim, sudbina interkulturalnog projekta će zavisiti od politika multikulturalnosti prema autohtonim i alohtonim manjinama u državama „stare“ evropske demokratije. Sudeći, po napetosti, koja se oseća u vezi sa razvojem „mekih“ standarda interkulturalizma i institucionalne podrške Evropskih institucijama nacionalnim projektima segregativnog multikulturalizma u državama centralne i jugoistočne Evrope, još uvek nema čvrstog opredeljenja evropskog kulturnog razvoja.

Kovačica i Bački Petrovac i „nove“ kulturne politike

Opštine Bački Petrovac i Kovačica, pored utvrđenih mogućnosti za očuvanjem svog etno-kulturnog nasleđa, raspolažu i sa ljudskim kapitalom pogodnim za razvoj interkulturalnih javnih politika. Uprkos, izvesnoj zatvorenosti etno-kulturnih identiteta, odnosno politici multikulturalnosti kojom se očuvanje „manjinskih“ identiteta postiže u strogo razgraničenim etničkim arealima, u ovim opštinama

se spontano razvio interkulturalni model u kojem etnička i jezička različitost nisu prepreka razvoju.

Problemi sa kojima se u vezi sa razvojem lokalne kulturne politike suočavaju ove vojvođanske opštine odnose se na nerazumevanje koncepta kulture kao stuba ekonomskog razvoja i na lošu ekonomsku, normativnu, tehničku i upravljačku razvojnu infrastrukturu.

U strategijama razvoja u ovim opštinama kultura je pasivna kategorija, ukalupljena u turističku ponudu ovih mesta. Do kulturnih sadržaja koji se nude kao proizvodi zasnovani na kulturnoj baštini i kulturnoj raznolikosti se mora fizički doći. Oni ne „izlaze“ iz statične kulturne ponude, nisu u funkciji ekonomskog razvoja, ne podstiču kreativnost autora, ne stvaraju radna mesta i ne doprinese stvaranju vrednosti. Neiskorišćenost kulturnih potencijala ovih opština ogleda se u tome što ni državna, niti lokalne politike ne shvataju kreativnu, ekonomsku snagu kulture već se nadaju da će isključivo statičnom i arhaičnom kulturnom ponudom kreiranom na osnovu neinkluzivnih budžeta ostvariti kakav takav razvoj.

U evropskim državama je odavno uočen stvaralački i ekonomski potencijal kulture i decenijama se razvijaju modeli, koji doprinose pre svega lokalnom razvoju. Šta više, na iskustvima i uočenim rizicima, uočen je i kvalitativan prelaz sa koncepta „kulturnih industrija“, ka konceptu „kreativnih industrija“. Osnovna razlika među njima je što prvi obuhvata „one industrije koje proizvode materijalne i nematerijalne umetničke i kreativne proizvode i koje imaju potencijal za kreiranje bogatstva i generisanje prihoda kroz eksploataciju kulturnih dobara i proizvodnju robe i usluga (tradicionalnih i savremenih) baziranih na znanju“, a drugi je znatno širi „jer prevazilazi polje umetnosti i uključuje sve proizvode bazirane na kreativnosti“⁸⁷, odnosno njime se insistira na individualnoj kreativnosti, veštinama i talentu koji su u funkciji kreiranja ekonomskih vrednosti i radnih mesta zasnovanih na intelektualnoj svojini.

⁸⁷ Videti: Višnja Kisić, *Kulturne i kreativne industrije u Evropi* (www.academia.edu/1118719/CulturalandcreativeindustriesinEurope).

Koncept „kreativnih industrija“, pored stvaranja dobiti zasnovane na umnožavanju umetničkih dela (izdavačka delatnost, televizijska i radijska produkcija, film, video, fotografija), podrazumeva i advertajzing, arhitekturu, tržište umetnosti i antikviteta, zanate, dizajn, modni dizajn, kompjuterske igrice, muziku, izvođačke i vizuelne umetnosti.

U analizama razvoja kreativnih industrija u Evropi, ukazuje se na to da su one nastale u trenutku kada je ekonomski razvoj postao neodrživ samo na eksploataciji kapaciteta materijalnih i tradicionalnih proizvodnih resursa. Suštinski napredak i dobit ostvareni su kada je preovladalo shvatanje da su ljudski resursi, kreativnost i znanje osnove razvoja. Takav pristup je omogućio razvoj „kreativnih industrija“ u kojima su kulturni potencijali prepoznati kao stubovi ekonomskog prosperiteta. U državama OECD-a kreativne industrije u bruto društvenom proizvodu učestvuju sa udelom od 5% do 20%.

U citiranom radu Višnje Kisić „Kulturne i kreativne industrije u Evropi“ ističe se Srbija nije prepoznala potencijale kulturnih i kreativnih politika, kao i da ima zastarale propise⁸⁸ i mere kojima se upravlja i uređuje kulturni razvoj. Rezultat, arhaičnog upravljanja kulturom je i izostajanje debate u kojoj bi se utvrdili kulturni i kreativni potencijali, ustanovile baze podataka neophodne za analitičko planiranje ekonomskog razvoja zasnovanog na kreativnim industrijama.⁸⁹ U vezi sa razvojem zasnovanim na naprednim privrednim granama i stvaranjem, „kreativne klase“ su uz prevaziđene „dečije bolesti“ demokratskog razvoja i složene promene decentralizacije teritorijalno-političkog ustrojstva zemlje, obrazovanja, upravljanja kulturom, razvoja infrastrukture, unapređenje poreskog sistema, punu zaštitu intelektualne svojine, stvaranje uslova za rad fondacija i najzad odnos prema multietničnosti.

Međutim, dokle god se etničkim identitetima pridaje isključivo partikularni značaj i shvataju se kao deo „strane“ kulture koju treba posebnim merama štiti, a ne kao deo nacionalne kulture u kojoj, ne

⁸⁸ Videti i: Maša Vukanović, *Pogled na kulturu – zakoni i prakse u Srbiji i pet država članica Evropske unije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2011.

⁸⁹ Kisić, *Ibid.* Str. 203.

samo što su im priznati identiteti, već i ostvaruju faktičke uslove za interkulturalnu razmenu, ne može se govoriti o delotvornim, razvojnim kulturnim politikama kao osnovi „kreativnih industrija“.

Dobit od „kreativnih industrija“ je i u tome što one etno-kulturne različitosti vide kao razvojni resurs u kojem postoji mnoštvo ideja, motiva, sadržaja. S druge strane, kulturne industrije doprinose promociji i očuvanju etno-kulturne raznolikosti, a među osloncima mera očuvanja identiteta „manjina“ su sadržaji sektora kreativnih industrija koji koriste potencijale kulturnih različitosti, pre svega radnu snagu, kreativne proizvode zasnovane na etničkoj različitosti i drugo.

Dakle, kreativne industrije se u našoj zemlji svode na kreativnost u kulturi i stvaralaštvu. Takođe, sigurno je da usvajanje šireg koncepta ekonomskog razvoja zahteva sazrevanje i društva i države. Nesumnjivo je da će preduzetnici i značajnija i realna održiva ulaganja u privredni razvoj podstaći infrastrukturne, normativne, upravne i druge promene značajne za razvoj kreativnih industrija u kojima će multietničnost iskazati dobroćudno Janusovo lice. Do tada, opštinama Bački Petrovac i Kovačica preostaje da iskoriste prednosti koje imaju i razviju modele „kulturnih industrija“ kojima će ukazati na mogućnosti nacionalne politike u vezi sa „kreativnim industrijama“.

Značajan oslonac takvoj politici mogli bi da budu nacionalni saveti nacionalnih manjina čiji pripadnici žive u Petrovcu i Kovačici, pre svih slovačka manjinska samouprava, a potom i mađarska, rumunska i romska. Oni imaju interes da u ovim opštinama očuvaju zajednice čije interese zastupaju u vezi sa zaštitom etno-kulturnog identiteta. U uslovima intenzivnih ekonomskih migracija ka matičnim zemljama i drugim državama u Evropskoj uniji, nacionalni saveti, svoju svrhu mogu da opravdaju samo proširenom i posvećenom kulturnom politikom kojom stvaraju uslove za očuvanje identiteta zajednice. Identitet se najsmislenije čuva ako ima svoje baštenike, ukoliko institucije kulturne autonomije nisu same sebi svrha, nego su u funkciji ljudi zbog kojih su ustanovljene.

Goran Tomka ukazuje na istraživanja koja definišu da su „optimalne sredine za život pripadnika kreativne klase one u kojima postoje uslovi za razvoj tolerantnih, otvorenih, inkluzivnih, talentovanih, slobodnih i

tehnički naprednih zajednica. Zajednice u kojima preovladavaju slabe međuljudske veze i u kojima je ulazak i izlazak slobodan jesu zapravo zajednice koje podstiču inovaciju, kreativnost, a samim tim i ekonomski prosperitet. Na izvestan način, postojanje snažne, dinamične i vidljive kreativne zajednice u jednom gradu kreira poželjnu sliku sredine u kojoj je lična ekspresija i samorealizacija moguća. Ovakav imidž naravno privlači i turiste, investitore, medije i nove kreativne pojedince koji naposljetku generišu ekonomski, socijalni i tehnološki razvoj lokalne sredine“⁹⁰.

Iako su jasne prednosti sinergije integrativne/interkulturalne politike i „kreativnih industrija“ nad zatvorenim, statičnim i arhaičnim modelom etno-kulturne segregacije i priznavanja identiteta, njihovo usvajanje će se i u zajednicama koje poput Bačkog Petrovca i Kovačice raspolažu sa interkulturalnim potencijalima odvijati uz puno teškoća. Međutim, treba verovati da razvoj nužno zahteva racionalne i održive ideje, odnosno da razmišljanje o promenama već znači promenu.

⁹⁰ Goran Tomka, *Kultura i lokalni razvoj*
(www.academia.edu/2288260/Kulturailokalnirazvoj)

Literatura

- Bašić, Goran i Crnjanski, Katarina, *Politička participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, FES, Beograd, 2007.
- Bašić, Goran, *Multikulturalni vašar*, u Petar Teofilović, ur. „Savet za međunacionalne odnose i lokalni zaštitnik građana u multietničkim sredinama“, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2011.
- Bašić, Goran, *Demografija i politika multikulturalnosti*, u Macura M. i Gavrilović, A., „Evaluacija populacione politike u Srbiji 1945-2004“, Demografski zbornik, Knjiga VII, SANU, 2005., str. 377-403.
- Bašić, Goran i Đorđević, Ljubica, *Ostvarivanje prava na službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u Republici Srbiji*, Zaštitnik građana, Beograd, 2010.
- Bašić, Goran, *Vodič za kreiranje inkluzivnih kulturnih politika u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu*, DamaD, Novi Pazar, 2014.
- Kmeć Jan, *Vlastita logika slobode slovačke nacionalne manjine u Vojvodini*, u Miloš Macura, Vojislav Stanovčić, ur. , „Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji“, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1996.

- Mosnáková, Katarína, *Prehľad jednotlivých oblastí kultúri Slovákov v Srbsku*, „Krok vpred“, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, Novi Sad, 2013.
- Popović J., Dušan, *Srbi u Vojvodini*, knjiga 2, Matica srpska, Novi Sad 1990.
- Selenić, Slobodan, *Česi i Slovaci u Hrvatskoj i Srbiji 1945 – 1948/49*, Časopis za savremenu istoriju, Br. 2/2010.
- Sklabinská, Milina, *Institucionálny kontext Slovákov v Srbsku*, „Krok vpred“, Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka, Novi Sad, 2013.
- Čupić, Čedomir, *Politička kultura i mediji*, Godišnjak Fakulteta političkih nauka, FPN, Beograd, 2009.

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe uz obavezno navođenje izvora.

Istraživanje i pisanje ove publikacije podržalo je Ministarstvo kulture i informisanja, ali saopšteni stavovi nisu nužno i stavovi Ministarstva.

Sadržaj publikacije predstavlja isključivu odgovornost Centra za istraživanje etniciteta i ni u kom slučaju ne odražava stavove Ministarstva.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

314.117(=162.4)(497.113)"1948/2011"

316.7(=162.4)(497.113)

БАШИЋ, Горан, 1961-

Kultura i ekonomski razvoj : primeri opština Bački Petrovac i Kovačica
/ Goran Bašić. - Beograd : Centar za istraživanje etniciteta : Nacionalni
savet slovačke nacionalne manjine, 2015 (Beograd : "Joksimović"). - 72 str.
: graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 70-71.

ISBN 978-86-84481-10-0 (CIE)

а) Словаци - Војводина
COBISS.SR-ID 213612044